

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ
КАФЕДРА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
на тему

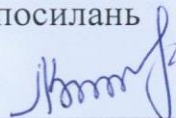
«ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЇХ
ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В УКРАЇНІ»

Студентки 2 року навчання ОР «Магістр»
заочної форми спеціальності 281 «Публічне
управління та адміністрування» освітньо-
професійної програми «Європейські студії для
публічних управлінців (для державних
службовців за замовленням Національного
агентства України з питань державної служби)»
Крапко Лілії Олександрівни

Науковий керівник:
асистент кафедри євроінтеграційної політики,
кандидат наук з державного управління
Кустова Світлана Миколаївна

Засвідчую, що в цій кваліфікаційній роботі
немає запозичень із праць інших авторів без
відповідних посилань

Студентка

(підпис)

Робота допущена до захисту в екзаменаційній комісії рішенням кафедри
євроінтеграційної політики від «21» листопада 2025 р., протокол № 4.

В.о. завідувача кафедри євроінтеграційної політики, кандидат економічних
наук, доцент

Гура Вікторія Леонідівна

(підпис)

КИЇВ – 2025

АНОТАЦІЯ

Кравко Л.О. Європейські стандарти захисту прав людини та їх імплементація в Україні. – Кваліфікаційна магістерська робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна магістерська робота на здобуття ступеня вищої освіти другого (магістерського рівня) галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування, спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування». – Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, 2025.

Кваліфікаційну роботу присвячено комплексному дослідженню європейських стандартів захисту прав людини та теоретико-прикладних аспектів їх імплементації в Україні, зокрема в контексті євроінтеграційних процесів. Запропоновано визначення терміну «європейські стандарти у галузі прав людини» та відмежовано його від «стандартів у галузі прав людини, що діють в Європі». Досліджено роль Уповноваженого у справах ЄСПЛ як одного з перших координаторів імплементації європейських стандартів у галузі прав людини в Україні, а також проаналізовано окремі рішення ЄСПЛ, де неналежна діяльність органів публічної влади призвела до порушень прав людини. Розроблено класифікацію заходів спрямованих на проведення реформ у сфері основоположних прав людини в контексті євроінтеграції.

Ключові слова: європейські стандарти у галузі прав людини; захист прав людини; євроінтеграція; імплементація європейських стандартів; Конвенція про захист прав та основоположних свобод; належне врядування; висновки ЄСПЛ.

ANNOTATION

Krapko L.O. European standards for the protection of human rights and their implementation in Ukraine. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Qualifying scientific work for obtaining an educational degree at the second level of higher education (Master's degree), field of study: 28 “Public Management and Administration”, speciality: 281 “Public Management and Administration”. – The

Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, 2021.

The thesis is devoted to a comprehensive study of European human rights standards and theoretical and practical aspects of their implementation in Ukraine, in particular in the context of European integration processes. A definition of the term “European human rights standards” is proposed, distinguishing it from “human rights standards in force in Europe.” The role of the Agent before the ECHR as one of the first coordinators of the implementation of European human rights standards in Ukraine is examined, and selected ECtHR decisions where the improper activities of public authorities led to human rights violations were analyzed. A classification of measures aimed at carrying out reforms in the field of fundamental human rights within the context of European integration has been developed.

Keywords: European human rights standards; protection of human rights; European integration; implementation of European standards; European Convention on Human Rights; good governance; ECtHR conclusions.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	5
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	11
1.1. Поняття та джерела формування європейських стандартів у галузі прав людини.....	11
1.2. Захист прав людини як елемент концепції належного врядування.....	22
Висновки до розділу 1.....	30
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ.....	33
2.1. Діяльність Уповноваженого у справах ЄСПЛ як одного з координаторів імплементації європейських стандартів у сфері прав людини в Україні.....	33
2.2. Окремі порушення стандартів прав людини органами публічної влади в Україні, встановлені ЄСПЛ.....	41
Висновки до розділу 2.....	50
РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ В ХОДІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	52
3.1. Вплив забезпечення прав людини публічною владою на процес європейської інтеграції України.....	52
3.2. Адаптація законодавства та адміністративної практики органів публічної влади в Україні у сфері прав людини до <i>acquis</i> ЄС.....	60
Висновки до розділу 3.....	70
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Верховна Рада, ВРУ – Верховна Рада України

ЄКПЛ, Конвенція – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколи до неї

ЄС, Союз – Європейський Союз

ЄСПЛ, Суд – Європейський суд з прав людини

ЄСХ – Європейська соціальна хартія

Закон «Про виконання рішень ЄСПЛ» - Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»

КМУ, Кабмін – Кабінет Міністрів України

ОБСЄ – Організація з безпеки та співробітництва в Європі

ООН – Організація Об'єднаних Націй

Угода про асоціацію – Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014

Уповноважений ВРУ, Обмудсмен – Уповноважений Верховної Ради України з прав людини

Уповноважений, Уповноважений у справах ЄСПЛ – Уповноважений у справах Європейського суду з прав людини (до 2006 р. Уповноважений у справах дотримання Конвенції про захист прав і основних свобод людини)

Хартія ЄС – Хартія основних прав Європейського Союзу

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Преамбула Конституції України визначила, що Основний Закон прийнятий дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя. Вказане підтверджує демократичність нашої країни, однак і вимагає вжиття заходів з метою реального впровадження правових механізмів, котрі сприятимуть комфортному та безпечному життю громадян України та інших осіб, які перебувають в межах її юрисдикції. Водночас, у Преамбулі також закріплено незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, що додатково підсилює важливість досліджень у сфері європейських стандартів у галузі захисту прав людини з метою виявлення будь-яких невідповідностей у національному законодавстві та українській адміністративній практиці та надання пропозицій щодо проведення необхідних реформ для їх адаптації зокрема до вимог ЄС, зважаючи на євроінтеграційні прагнення України.

Варто зазначити, що попри тісну співпрацю України з державам Європи протягом десятків років, питанням теоретичних досліджень європейських еталонів у сфері прав людини, а також особливостям їх практичного застосування, у науці приділялось недостатньо багато уваги. Відтак загальні напрацювання щодо тлумачення поняття «європейських стандартів у галузі прав людини» та визначення його особливостей здійснювались П. Рабіновичем [2], М. Козюброю [3], Ю. Барабашем [4]. Разом з цим, більш ґрунтовні дослідження щодо окремих аспектів застосування міжнародних та європейських стандартів щодо прав людини почали проводитись відносно недавно. Науковцями, які опрацьовували вказану тематику є Т. Слінько [5], О. Бігняк [6], К. Владовська [8], В. Тисовська [8], Н. Черевко [9]. Однак розвиток та популяризація підготовки наукових напрацювань щодо імплементації європейських стандартів прав людини не просто залишаються необхідними, а й неабияк актуальними з огляду на потребу приведення українських правових реалій, зокрема і в аспекті прав людини, до вимог та норм, які десятиліттями

формувались в Європі. Недостатня розробленість цих питань обумовлює вибір теми та мети цієї магістерської роботи.

Мета та завдання дослідження. Мета магістерської роботи полягає у дослідженні європейських стандартів у сфері захисту прав людини та стану їх дотримання та застосування в Україні, що передбачає виконання таких завдань:

- сформулювати значення поняття європейських стандартів у галузі прав людини та встановити джерела їх формування;
- розкрити сутність захисту прав людини як складової концепції належного врядування та каталізатора поглиблення інших принципів цієї концепції;
- охарактеризувати роль та діяльність Уповноваженого у справах ЄСПЛ як координатора впровадження та реалізації європейських стандартів у галузі прав людини в Україні;
- здійснити аналіз окремих порушень стандартів прав людини органами публічної влади в Україні, що були констатовані ЄСПЛ, з метою визначення типових проблем їх імплементації органами публічної влади;
- розкрити вплив забезпечення прав людини суб'єктами державної влади на процес європейської інтеграції України та дослідити їх діяльність у цьому зв'язку;
- з'ясувати особливості процесу адаптації законодавства та адміністративної практики органів публічної влади в Україні у сфері прав людини до *acquis* ЄС.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, котрі виникають у процесі застосування європейських стандартів у галузі захисту прав людини органами публічної влади.

Предметом дослідження виступають європейські стандарти захисту прав людини та їх імплементація в Україні.

Методи дослідження. Беручи до уваги тематику наукової роботи, одним із провідних застосованих методів є метод контент-аналізу, котрий застосований з метою виокремлення ключових висновків ЄСПЛ щодо захисту прав людини (підрозділ 2.2), а також з метою проведення аналізу змісту інших документів, як-от Дорожньої карти з питань верховенства права (підрозділ 3.2), нормативно-

правових актів, які регулюють діяльність Уповноваженого у справах ЄСПЛ (підрозділ 2.1), Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини (підрозділ 3.1) та інших.

Крім того, важливого значення для вивчення теми набув порівняльний метод, який було використано в процесі співвідношення окремих елементів концепції належного врядування; актів, де втілено принципи цієї концепції (підрозділ 2.2), а також різних джерел, де закріплено положення щодо захисту прав людини (підрозділ 1.2).

Історичний науковий метод було застосовано в ході вивчення явищ, що призвели до популяризації концепції належного врядування та впливу розвитку інституту прав людини на цей процес (підрозділ 1.2).

Системний метод дозволив класифікувати заходи, які закріплені у Дорожній карті з питань верховенства права (підрозділ 3.2), а також дослідити взаємозв'язок джерел європейських стандартів у сфері прав людини (підрозділ 1.1).

Використання функціонального методу дозволило зробити висновки, зокрема, щодо місця захисту прав людини в системі принципів належного врядування (підрозділ 1.2), ролі Уповноваженого у справах ЄСПЛ серед інших органів державної влади (підрозділ 2.1), а також значення діяльності суб'єктів публічної влади в ході євроінтеграції (підрозділ 3.1).

Формально-юридичний метод було вжито для формулювання поняття «європейські стандарти у галуз прав людини», «стандарти у галузі прав людини, що діють в Європі» (підрозділ 1.1).

Наукова новизна одержаних результатів:

вперше:

- обґрунтовано необхідність розмежування понять «європейські стандарти у галузі прав людини» та «стандарти у галузі прав людини, що діють у Європі»

- запропоновано класифікацію заходів, визначених Дорожньою картою з питань верховенства права, що дозволяє системно підійти до планування та реалізації відповідних реформ;

набули подальшого розвитку:

- ідея щодо розгляду захисту прав людини не лише як невід'ємного елемента концепції належного врядування, а й як каталізатора для поглиблення та ефективної реалізації інших принципів цієї концепції (наприклад прозорості, підзвітності, участі та інших);
- пропозиція щодо законодавчого закріплення конкретних та чітких строків опрацювання євроінтеграційних законів, зокрема після їх внесення до порядку денного Верховної Ради України, що має забезпечити більшу передбачуваність та прискорення законодавчого процесу.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання у науково-дослідній діяльності з метою подальшого глибшого опрацювання тематики європейських стандартів у галузі прав людини, серед іншого визначення їх місця серед загальної системи стандартів у галузі прав людини;

- у правотворчій діяльності – задля удосконалення національного законодавства, спрямованого на посилення ефективності роботи органів публічної влади, зокрема в процесі євроінтеграції, а також забезпечення належного врядування;
- у практичній діяльності органів публічної влади з метою ознайомлення із джерелами європейських стандартів у галузі прав людини, розуміння особливостей та механізмів їх застосування у національній правовій системі та загального підвищення кваліфікації публічних службовців.

Апробація результатів дослідження. Було взято участь у 2-х науково-практичних конференціях, за результатами проведення яких опубліковано відповідні збірки матеріалів:

1. Крапко Л., Кустова С. Вплив дотримання Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і виконання рішень Європейського суду з

прав людини на європейську інтеграцію України. Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього: матеріали щоріч. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 18 квіт. 2025 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, Т. П. Паламарчук. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2025. 338 с. URL: <https://salo.li/CDF8C0E>

2. Крапко Л. О. Проблеми виконання в умовах воєнного стану рішень Європейського суду з прав людини щодо дискримінації. Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми правової системи України» : 15-16 трав. 2025 р. / упоряд. С. Юрко Ж М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси : ЧДТУ, 2025. – 329 с. URL: https://er.chdtu.edu.ua/bitstream/ChSTU/5682/1/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8%20IV%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%20%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97%20%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B8%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_11-06-2025.pdf

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг наукової роботи становить 80 сторінок, з них основного тексту – 70. Список використаних джерел розміщено на 5 сторінках (45 найменувань).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ

1.1. Поняття та джерела формування європейських стандартів у галузі прав людини

Попри те, що питання реалізації визначених у міжнародних джерелах стандартів прав людини вивчали такі науковці як П. Рабінович, Т. Слінько, О. Бігняк та інші вчені, чіткого визначення поняття «стандартів у сфері прав людини» не встановлено у жодних законодавчих або нормативно-правових актах, що обумовлює актуальність продовження досліджень у цьому напрямку.

Висвітлюючи питання європейських стандартів прав людини насамперед необхідно сформулювати розуміння щодо дефініції «прав людини», яке є ключовим у цьому аспекті. Чіткого тлумачення вказаного терміну не знаходимо ні в національному законодавстві, ні в міжнародних актах, навіть у найбільш фундаментальних. Натомість у правових документах зміст вказаного поняття розкривається шляхом визначення його окремих характерних ознак. Наприклад, у статті 3 Конституції України встановлено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а також, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Стаття 3 Загальної декларації прав людини, котра є одним із основоположних документів у сфері захисту прав людини, визначає, що кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища.

На наш погляд, відсутність стандартизованого трактування терміну «права людини» зумовлена широким колом ознак, яке він охоплює. Намагаючись містко

сформулювати його визначення, розуміємо, що комплексна природа поняття «права людини» дозволяє тлумачити його по-різному, щоразу підкреслюючи інші властивості та особливості. Отже, трактування «прав людини» може набувати різної форми, на що впливають серед іншого особисті переконання автора щодо визначальних характерних ознак цього поняття.

Підтвердження на користь такої думки знаходимо у напрацюваннях міжнародних організацій та вчених. Зокрема Рада Європи пропонує розуміти права людини як моральні права, які має кожна особа у світі просто лише завдяки тому, що він або вона є людиною [1]. На наше переконання, з таким баченням не можна погодитись повною мірою, оскільки норми моралі зазвичай не мають закріпленої юридично форми і не відображені у нормативно-правових актах, натомість переліки прав людини містяться у різних джерелах права, а самі вони охороняються державою та навіть захищаються міжнародними механізмами.

П. Рабінович, керуючись переконаннями щодо соціальної природи прав людини, визначає їх як певні можливості людини, які необхідні для задоволення біологічних і соціальних потреб її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, що об'єктивно зумовлюються досягнутим рівнем розвитку суспільства і забезпечені обов'язками інших суб'єктів [2, с. 17]. М. Козюбра, узагальнюючи існуючі підходи до розуміння прав людини, пропонує визначати їх як визнані світовим співтовариством блага й умови життя, яких може домагатися особа від держави і суспільства, в яких вона живе, та забезпечення яких реальне в умовах досягнутого людством прогресу [3, с. 50]. Попри різний підхід до трактування поняття «прав людини», обидві запропоновані дефініції влучно характеризують його, що підкреслює багатогранність цього поняття.

Крім того, подекуди науковці наголошують на невід'ємності прав людини. Погоджуючись із цим, варто, на наш погляд, підкреслити, що хоча таких прав людина не може бути позбавлена безпідставно, однак у окремих випадках їх реалізація підлягає обмеженням. Зокрема в ЄКПЛ знаходимо визначені умови, за яких особа може бути, наприклад, позбавлена свободи, права на особисте та приватне життя і навіть права на життя загалом.

Аналізуючи природу прав людини, також варто зауважити, що інколи у науковій літературі зустрічаємо відокремлення «фундаментальних (основоположних) прав» від «прав людини». Так, М. Козюбра однією із відмінностей визначає, що фундаментальні права, хоч і ґрунтуються на правах людини, утім, певною мірою залежать від країни та можуть бути специфічними саме для цієї країни, тоді як права людини мають універсальне значення, що означає, що всі люди є їхніми носіями й користуються ними [4, с. 146]. Проте з цим, на нашу думку, можна погодитись лише частково. Дійсно, права людини мають універсальне значення, однак їх реалізація також може перебувати під впливом держави. Уже згадане право на життя безперечно є універсальним правом людини, адже воно належить їй від народження і є невід'ємним, втім у окремих державах досі існує смертна кара: наприклад, в США не лише зберігають такий вид покарання на законодавчому рівні, але й застосовують на практиці. Попри це, США багатьма визнаються як провідний приклад демократичного суспільства, де права і свободи людини високо цінуються, а також ця держава продовжує бути членом ООН, одним із завдань якої є співпраця держав у сфері прав людини.

Отже, на наш погляд, термін «права людини» охоплює велику кількість аспектів, що ускладнює завдання стосовно формування його лаконічного тлумачення. Водночас можна запропонувати узагальнити поняття «права людини» у такий спосіб: права людини – загальновизнані та невід'ємні можливості людини діяти в межах своїх інтересів у різних сферах життя, що гарантуються та охороняються державою та/або міжнародним суспільством.

Оскільки термін «міжнародні правові стандарти у сфері прав людини», на наше переконання, походить від поняття «права людини», його доцільно тлумачити саме з огляду на такий зв'язок. Відтак «стандартами» іменуємо еталони та зразки у певній сфері, тому «міжнародні правові стандарти в галузі прав людини» пропонуємо визначати як визнані світовим суспільством та закріплені у відповідних актах вимоги та принципи, які встановлюють особливості порядку та умов забезпечення прав людини та мають на меті їх

захист. Таке бачення корелює із поглядами науковців, котрі проводили дослідження стосовно значення поняття, яке розглядається. Наприклад, Т. Слінько вважає, що міжнародні стандарти в галузі прав людини – це загальноновизнані міжнародно-правові норми, які закріплюють на загальнолюдському рівні статус особистості і встановлюють перелік основоположних прав і свобод, обов’язок держав їх дотримуватися цих прав і свобод, а також межі можливого або припустимого їх обмеження [5, с. 31]. О. Бігняк під словосполученням «міжнародні стандарти прав людини» розуміє закріплені в міжнародних актах і документах, текстуально уніфіковані, функціонально універсальні (для певних міжнародних об’єднань держав) принципи і норми, що фіксують мінімально необхідний та/або бажаний зміст та/або обсяг прав людини, обумовлені досягнутим рівнем соціального розвитку і встановлюють позитивні обов’язки держав щодо їх забезпечення, охорони і захисту, передбачаючи за їх порушення санкції політико-юридичного або політичного характеру [6, с. 15].

В аспекті дослідження поняття «міжнародні стандарти у галузі прав людини» важливого значення набула проведена у 1993 році Всесвітня конференція з прав людини, за результатами якої 25 червня 1993 року було урочисто прийнято Віденську декларацію та Програму дій. У Преамбулі вказаного документу зазначено, що ці документи прийняті з урахуванням того, що заохочення та захист прав людини є пріоритетним питанням для міжнародної спільноти, і що Конференція надала унікальну можливість провести всебічний аналіз міжнародної системи прав людини та механізму захисту прав людини з метою посилення та, відповідно, сприяння повному дотриманню цих прав у справедливий та збалансований спосіб. Стаття 1 Віденської декларації закріплює: «Всесвітня конференція з прав людини підтверджує урочисте зобов’язання всіх держав виконувати свої зобов’язання щодо сприяння загальній повазі, дотриманню та захисту всіх прав людини та основних свобод для всіх відповідно до Статуту Організації Об’єднаних Націй, інших документів, що стосуються прав людини, та міжнародного права. Універсальний характер цих

прав і свобод не підлягає сумніву» [7]. Проголосивши таке, цей акт затвердив обов'язковість дотримання прав людини на міжнародному рівні згідно з стандартами, визначеними у відповідних документах.

Своєю чергою європейські правові стандарти в галузі прав людини за своєю суттю є аналогічними до міжнародних, адже так само спрямовані на врегулювання імплементації прав людини, однак їх характерна особливість полягає в регіональній приналежності. Така ознака передбачає, що юрисдикція міжнародних актів, котрі визначають європейські стандарти прав людини, обмежується державами, які розташовані у Європі, адже прийняті вони на базі міжнародних організацій, що поширюють свою діяльність саме на цю територію. Утім це не означає, що міжнародні договори та інші документи з прав людини втрачатимуть свою чинність на європейському субконтиненті – їх норми, як це, зокрема, вказано у Віденській декларації, є універсальними та повинні реалізовуватись у державах всього світу. Отже, міжнародні стандарти прав людини поширюються на більшу кількість суб'єктів, ніж європейські. Останні натомість їх доповнюють або уточнюють, однак є обов'язковими виключно для держав Європи. З огляду на такі міркування, доречно розрізняти «європейські стандарти у галузі прав людини» та «стандарти у галузі прав людини, які діють в Європі»: європейські – прийняті та чинні винятково в Європі, а ті, що діють в Європі – охоплюють і європейські, і прийняті світовими міжнародними організаціями. Крім того, існують також національні стандарти прав людини, які гарантовані окремою державою, проте європейськими їх назвати складно, навіть якщо країна, що їх імплементує, розташована в Європі, адже застосовність таких стандартів поширюється лише в межах кордонів відповідної держави, а не на весь субконтинент.

Джерелом міжнародних стандартів у галузі прав людини, які діють в Європі, можна назвати насамперед Міжнародний Білль про права людини, який складається з Загальної декларації прав людини, яка є одним із основних документів у цій сфері, а також Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та двох

факультативних протоколів. Також до джерел міжнародних стандартів прав людини зараховуємо й інші документи, наприклад договори і конвенції ООН щодо захисту прав людини у різних сферах, як-от Конвенція ООН про права дитини, Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поводження і покарання, Міжнародна конвенція про боротьбу з торгівлею жінками та дітьми тощо.

Що ж до безпосередньо європейських стандартів у сфері прав людини – сюди належать документи, що прийняті передусім на базі Ради Європи, а також ЄС та ОБСЄ. Такими актами можуть бути конвенції, хартії, угоди, рекомендації, резолюції тощо. Як вдало зауважують К. Владовська та В. Тисовська, регіональні стандарти в цілому визначають основні досягнення міжнародного права прав людини більш широко і кращим чином враховують специфіку відповідного регіону, зокрема в Європі це протидія дискримінації, забезпечення гендерної рівності, абсолютизація права на життя, розширення екологічних прав [8, с. 5].

Однією із провідних міжнародних організацій в Європі є Рада Європи, пріоритетною метою діяльності якої є досягнення тіснішого єднання між її членами, а одним із засобів досягнення цієї мети є забезпечення і розвиток прав людини та основоположних свобод. Таке зазначено в Преамбулі до ЄКПЛ, яка, безперечно, є одним із фундаментальних міжнародних уніфікованих актів, що забезпечує дотримання прав людини у країнах Європи. Цей документ було прийнято в 1950 році, що робить Конвенцію одним із перших джерел європейських стандартів у галузі прав людини, тому складно переоцінити її значення в контексті співпраці держав, які є членами Ради Європи, для гарантування та реалізації прав людини та основоположних свобод і їх розвитку. Україна ратифікувала Конвенцію та Перший протокол, а також протоколи № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції шляхом прийняття 17 липня 1997 року відповідного закону.

Структурно Конвенція складається з Преамбули та 3 Розділів, які вміщують 59 статей. Перелік прав і свобод, визначених Конвенцією, міститься в Розділі I

та є досить загальним та лаконічним: багато охоплених ним гарантій перегукуються з іншими міжнародними нормативно-правовими актами, наприклад, Загальною декларацією прав людини.

Однак саме закріплення в Конвенції механізму захисту гарантованих державами-підписантами ЄКПЛ прав шляхом передбачення можливості звернення до ЄСПЛ вирізняє її з поміж багатьох інших та значно підвищує ефективність. Це пов'язано з тим, що у разі встановлення Судом порушення визначених у статтях цього документу прав та свобод країна несе реальну відповідальність. Зокрема, внаслідок констатації порушення відповідач, яким може бути лише країна-учасниця Конвенції, повинен виплатити справедливую сатисфакцію заявнику, якщо рішенням Суду присуджена певна сума, а також вжити спрямовані на відновлення порушених прав заходи індивідуального характеру. Понад це, держава-відповідач також може заохочуватись до внесення змін до національного законодавства, удосконалення адміністративної практики або застосування інших заходів загального характеру, необхідних для розв'язання констатованої ЄСПЛ проблеми та запобігання її повторенню у майбутньому. Всі фундаментальні положення щодо діяльності ЄСПЛ розміщено в Розділі II Конвенції, який є найбільшим за кількістю статей – 33, проти 17 в Розділі I «Права і свободи», який, здавалося б, мав би бути найбільшим з огляду на спрямування Конвенції. Це, на наше переконання, пояснюється тим, що ЄСПЛ є специфічним судовим органом, сфера діяльності якого є унікальною в Європі, тому важливо, щоб визначальні особливості його функціонування були чітко та зрозуміло донесені до країн-учасниць Ради Європи, які погодились визнати юрисдикцію цього Суду та обов'язковість виконання винесених ним рішень. Водночас детальні положення щодо його роботи встановлені іншими документами, серед іншого Правилами Суду.

Ще одним важливим документом Ради Європи, який належить до європейських джерел прав людини, є Європейська соціальна хартія. Перша її версія підписана у 1961 році, проте у 1991 році вона була адаптована та оновлена у зв'язку із соціальними перетвореннями, які відбулися після прийняття

первинного варіанту. За своїм змістом ЄСХ доповнює Конвенцію та розширює перелік охоронюваних Радою Європи прав різних категорій, а саме громадянських, політичних, економічних, соціальних та культурних, проте більшість з них насамперед пов'язані з трудовою сферою.

Цікавим, на наш погляд, є те, що для ратифікації ЄСХ, як передбачено її статтею А, Договірна Сторона повинна визнати обов'язковими хоча б 6 із таких статей: право на працю (стаття 1), право на створення організацій (стаття 5), право на укладання колективних договорів (стаття 6), право дітей та підлітків на захист (стаття 7), право на соціальне забезпечення (стаття 12), право на соціальну та медичну допомогу (стаття 13), право на соціальний, правовий та економічний захист (стаття 16), право трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей на захист і допомогу (стаття 19) та право на рівні можливості та рівне ставлення у вирішенні питань щодо працевлаштування та професії без дискримінації за ознакою статі (стаття 20). Проаналізувавши вказаний перелік обов'язкових для визнання прав, доходимо висновку, що саме вони визначають ті стандарти, які є фундаментальними для задоволення інтересів людини у соціальній сфері, оскільки їх дотримання державами, на нашу думку, здатне забезпечити щонайменше мінімальний рівень гідного ставлення до кожної особи у соціально-економічному житті. Крім того, пункт b частини 1 Статті А встановлює ще одну умову для ратифікації – Договірна Сторона повинна вважати обов'язковими для себе загалом не менше 16 статей або 63 позначених цифрами пунктів Частини II ЄСХ.

На наш погляд, не можна повною мірою погодитись з поглядом Н. Черевко, яка вважає, що такий гнучкий підхід фактично нівелює обов'язковість умов ЄСХ [9, с. 199]. За своїм змістом положення ЄСХ, що містяться в її Частині II, перетинаються і доповнюють одне одного, а тому, зобов'язавши Договірні Сторони прийняти їх у такому порядку, як визначено статтею А, розробники унеможливили зниження ефективності цього документу у випадку відступу від певних її статей державами-учасниками. Для прикладу, в Україні не ратифіковано статті щодо права на соціальне забезпечення, на

соціальну та медичну допомогу, а також право трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей на захист і допомогу, при цьому загалом визнано 76 пунктів (з них 6 статей з переліку обов'язкових), що цілком відповідає умовам ЄСХ і сприяє досягненню цілі цього міжнародного акту – забезпечення Договірною Стороною для свого населення соціальних та економічних прав і свобод [10]. На наше переконання, згода на забезпечення принаймні мінімального обсягу визначених ЄСХ зобов'язань є позитивним кроком для утвердження демократичної держави, хоча і, безперечно, не нівелює потребу у проведенні реформ для розширення їх кола.

Важливим документом, який встановлює європейські стандарти прав людини, також є Хартія основних прав Європейського Союзу. Попри те, що метою Союзу, як визначено статтею 5 Договору про ЄС, є підтримка миру, цінностей та добробуту своїх народів, що розкривається в інших положеннях цього документу першочергово в межах політичної та економічної співпраці, в частині 1 статті 6 встановлено, що Союз визнає права, свободи та принципи, закладені в Хартії ЄС. Разом з цим їх визнання не розширює повноважень Союзу, а права, що гарантуються ЄКПЛ залишаються загальними принципами права ЄС. З тексту Преамбули Хартії ЄС розуміємо, що метою її прийняття є посилення захисту основних прав шляхом їх детальнішого трактування та повторне підтвердження прав, які випливають із загальних для держав-членів конституційних традицій та міжнародних зобов'язань, ЄКПЛ, Соціальних хартій, прийнятих Союзом та Радою Європи, а також судової практики Суду справедливості Європейського Союзу та ЄСПЛ [11].

Хартія ЄС містить 7 розділів, які складаються з 54 статей. Отже, перелік закріплених нею стандартів є об'ємнішим за передбачений Конвенцією, що, на наш погляд, відбивається у структурі Хартії ЄС, де всі положення розподілені у розділах «Гідність», «Свободи», «Рівність», «Солідарність», «Права громадян», «Справедливість» та «Загальні положення, що регулюють тлумачення та застосування Хартії».

Разом з тим, особливості реалізації декотрих визначених Хартією ЄС прав менш деталізовані, ніж у Конвенції, наприклад заборона рабства та примусової

праці не вказує на винятки щодо видів діяльності, які не охоплюються терміном «примусова праця», на відміну від ЄКПЛ. Іншим прикладом також може слугувати право на повагу до приватного і сімейного життя, стаття щодо якого в Конвенції доповнена частиною стосовно випадків правомірного втручання держави у його реалізацію, чого не зроблено в Хартії ЄС.

З іншого боку, після проведення порівняльного аналізу цих двох документів стає зрозуміло, що в ході закріплення прав розробниками Хартії ЄС використано дещо іншу перспективу щодо сфери їх застосування, ніж під час напрацювання ЄКПЛ. Зокрема право на недоторканість особистості у Хартії ЄС розглядається з точки зору медицини, в той час як в Конвенції насамперед деталізовано особливості його реалізації в ході застосування арешту. Таке, на нашу думку, може бути пов'язано із історичним періодом, коли були прийняті ці документи, адже з моменту прийняття Конвенції у 1950 році та до моменту набрання чинності Хартії ЄС у 2009 році пройшло 59 років, за які людство зробило значний прогрес у розвитку науки, соціальних зв'язків, технологій та загалом уявлення про права та свободи. Відповідно Хартія ЄС стала відображенням нових викликів та потреб сучасного суспільства, розширивши та конкретизувавши ті права, які на момент ухвалення Конвенції ще не мали такого широкого визнання або навіть не існували в сформованому сьогодні розумінні.

Ще однією міжнародною організацією під егідою котрої формулюються європейські стандарти захисту прав людини є ОБСЄ (до 1995 року мала назву Рада з безпеки і співробітництва в Європі). Одним із провідних актів цієї організації є Гельсінський заключний акт, підписаний в 1975 році, де одним із принципів, яким держави-учасниці мають керуватись, декларовано «Повагу до прав людини і основоположних свобод, зокрема свободу думки, совісті, релігії та переконань». Також підкреслено, що держави повинні докладати зусиль спільно та самостійно, включаючи співпрацю з ООН, з метою заохочення загальної та ефективної поваги прав людини.

У продовження роботи у напрямку захисту прав людини в 1989 році також було прийнято Підсумковий документ Віденської зустрічі представників

держав-учасниць Наради з безпеки та співробітництва в Європі. Цей документ цілковито спрямований на відкриття нових шляхів співпраці між державами-учасницями, зокрема шляхом сприяння повазі до прав людини та основоположних свобод, таким чином посиливши міжнародну безпеку. У ньому закріплено окремий розділ «Питання, які стосуються безпеки в Європі», більшу частину якого складають принципи та зобов'язання держав-учасниць, спрямовані на забезпечення прав людини, як-от заборона дискримінації, свобода пересування, свобода віросповідання та інші. Загалом положення цього документу стосуються реалізації прав різних категорій – економічних, соціальних, культурних, громадянських та політичних – та закріплюють визнання державами-учасницями, що сприяння розвитку прав людини має першочергове значення для людської гідності [12].

Отже, попри відсутність універсального тлумачення дефініцій «права людини», «міжнародні стандарти прав людини» та «європейські стандарти прав людини» у національних або міжнародних нормативно-правових актах, свої пропозиції щодо розуміння цих термінів висловлюють вчені. Враховуючи широту та комплексність вказаних понять, науковці використовують різні підходи до їх трактування та здійснюють це виокремлюючи ключові ознаки. Відтак одним із варіантів тлумачення дефініції «права людини» є їх визначення як загальновизнаних та невід'ємних можливостей людини діяти в межах своїх інтересів у різних сферах життя, що гарантуються та охороняються державою та/або міжнародним суспільством. Своєю чергою міжнародні стандарти в галузі прав людини – визнані світовим суспільством та закріплені у відповідних актах вимоги та принципи, які встановлюють особливості порядку та умов забезпечення прав людини. Суть європейських стандартів у галузі прав людини збігається з міжнародними з додатковою ознакою регіональної приналежності. Водночас необхідно розрізняти поняття «європейських стандартів у галузі прав людини» та «стандартів у галузі прав людини, які діють у Європі»: «європейські стандарти» сформульовані та закріплені на базі регіональних європейських міжнародних організацій (Рада Європи, ЄС, ОБСЄ), та, відповідно, створюють

зобов'язання лише для країн Європи, які є їх членами, а ті, що «діють у Європі» є ширшим поняттям, яке охоплює також світові стандарти у цій сфері. Джерелами європейських стандартів захисту прав людини є також такі документи як Конвенція з прав людини та основоположних свобод, Європейська соціальна хартія, Хартія основних прав ЄС, Гельсінський Заключний договір, Підсумковий документ Віденської зустрічі представників держав–учасниць Ради з безпеки та співробітництва в Європі та інші акти, що їх деталізують та доповнюють. Саме вони визначають фундаментальні європейські принципи та особливості реалізації прав людини, базуючись на міжнародних стандартах, однак будучи адаптованими під європейські проблеми та реалії. Положення, закріплені вказаними документами, забезпечують чітке формулювання порядків імплементації прав людини, яких повинні дотримуватись європейські держави.

1.2. Захист прав людини як елемент концепції належного врядування

Роль урядування в державі є ключовою для забезпечення стабільного, справедливого та ефективного функціонування суспільства. Саме через процес прийняття рішень та їх втілення у життя реалізуються основні функції держави, спрямовані на задоволення потреб громадян. Беручи до уваги, що відповідно до статті 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а їх утвердження і забезпечення є її головним обов'язком, можна стверджувати, що саме реалізацію заходів у цій сфері визнано фундаментальною для України. Отже, діяльність всіх органів влади, зокрема і виконавчої, повинна проводитись з урахуванням пріоритету захисту прав людини.

У XX столітті у демократичних державах сформувались та діяли 3 провідні концепції публічного управління, а саме класична (“Old Public Managment”),

нове публічне управління (“New Public Management”) та належне врядування (“Good Governance”). Як відзначає Н. Павлов, класична модель відрізнялась закритістю діяльності державних органів та значною бюрократизацією у сфері взаємодії держави з суспільством [13]. З розвитком демократичного суспільства та формуванням у нього все більш стійкого бажання мати змогу впливати на напрямки та реалізацію політик органів влади, виникла потреба у реформуванні застарілої системи, що посприяло впровадженню системи нового публічного управління. Нова модель орієнтувалась на запозичення позитивних практик з приватного сектору, які дозволяли йому швидко розвиватись, та характеризувалась серед інших такими принципами як орієнтованість на клієнта (у випадку публічного управління – громадянина), результативність та ефективність, а також керованість, що передбачає адекватний розподіл людського ресурсу відповідно до важливості та рівня державних проектів [14, с. 144].

Разом з цим, досліджуючи наукові напрацювання щодо аналізу застосування концепції нового публічного управління, відзначаємо, що її реалізація хоч і удосконалювала діяльність органів влади порівняно з класичною моделлю, але не супроводжувалась спрямуванням на захист прав людини. Тому з плином часу та суттєвими змінами у пріоритетах суспільства виникла необхідність у переході до такої системи публічного управління, яка відповідала б викликам, що постали перед державами з огляду на формування громадського запиту на забезпечення інтересів населення. Під впливом такого, систему нового публічного управління замінила концепція належного урядування, в основу якої закладені принципи демократії та верховенства права. Отже, за нашим баченням, саме потреба у захисті прав людини стала рушійною силою у процесі впровадження моделі належного врядування у демократичних державах.

Хоча універсального трактування дефініції «належне врядування» у чинному законодавстві не встановлено, однак, як відзначають науковці, це поняття частіше розуміється як особлива форма організації державного управління за якої відбувається активна взаємодія органів державної влади й

органів місцевого самоврядування із суспільством, людиною, бізнесом за допомогою інформаційно-комунікативних технологій [15, с. 127]. Зарубіжними вченими цей термін загалом трактується у подібний спосіб, наприклад Ю Кепінг пропонує тлумачити належне урядування як активну та продуктивну співпрацю між державою і громадянами, коли громадяни мають достатню політичну силу для участі у виборах, розробці політики, адмініструванні та контролі, щоб побудувати публічну владу та порядок [16, с. 6]. Отже, спільною рисою в ході формулювання дефініції поняття «належного врядування» як вітчизняними, так і іноземними науковцями залишається наголошення на співпраці держави та її населення як ключової ознаки цієї моделі. На наш погляд, головною мотивацією громадян в участі в урядуванні є сприяння та удосконалення реалізації прав людини та, у випадку потреби, їх захист від безпідставних обмежень державою. Таке є ще одним аргументом на підтвердження суттєвості ролі, яку відіграють права людини для імплементації концепції належного врядування.

Як вдало зауважує Г. Аддінк, поняття верховенства права, демократії та належного врядування є наріжними каменями сучасної держави, які впливають на формування структури держави та її інституцій, позиції урядових органів та громадян, а також специфіки відносин між урядом та громадянами. Верховенство права, на його погляд, починається з існування юридичної бази для діяльності уряду та потреби у захисті основоположних прав громадян. Демократія поглиблює принцип верховенства права і особливо стосується прозорості та участі громадян у державних процесах. Належне врядування не лише стосується розвитку верховенства права та демократії, але включає елементи підзвітності та ефективності уряду [17, с. 3]. На підтвердження нерозривного зв'язку принципу верховенства права з захистом прав людини, а також їх впливу на реалізацію концепції належного врядування доречно, на нашу думку, навести погляд Генерального секретаря ООН Кофі Аннана, котрий зазначав, що верховенство права – це принцип врядування, за якого всі особи, установи та організації – державні та приватні, зокрема і сама держава – підзвітні публічно оприлюдненим законам, які однаково застосовуються та неупереджено

розглядаються в судовому порядку, і які відповідають міжнародним нормам і стандартам у сфері прав людини [18, с. 4].

Належне врядування, як підкреслює Г. Аддінк, є і моделлю управління і правом громадян, що утворює особливі умови його реалізації. Базовими аспектами належного врядування, які універсально застосовуються до вказаної концепції, вчений пропонує визнавати належність, прозорість, участь [*прим. громадян*], ефективність, підзвітність та економічні, соціальні та культурні права. Керуючись таким баченням вчений підкреслив, що права людини, а особливо положення щодо їх захисту, відповідають або включають різні принципи належного врядування, а також поглиблюють їх. Науковець проаналізував, серед іншого, положення ЄКПЛ та ЄСХ та встановив, що принцип належності втілюється в пункті 1 статті 6 («Право на справедливий суд») Конвенції, а принцип рівності в статті 14 («Заборона дискримінації») Конвенції та статтях 20 («Право на рівні можливості та рівне ставлення у вирішенні питань щодо працевлаштування та професії без дискримінації за ознакою статі») та 27 («Право працівників із сімейними обов'язками на рівні можливості та рівне ставлення до них») ЄСХ. Принцип моделі належного врядування щодо участі громадськості закріплено наприклад в частині 4 статті 5 («Право на свободу та особисту недоторканність») ЄКПЛ, якою гарантовано право на ініціювання судового провадження для встановлення законності затримання, а також статті 15 («Право осіб з інвалідністю на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства») ЄСХ [17, с. 7].

Цілком погоджуючись із аргументами Г. Аддінка, вважаємо за доцільне також проаналізувати Хартію ЄС як одне із джерел європейських стандартів прав людини з метою встановлення співвідношення її положень щодо захисту прав людини з іншими принципами концепції належного врядування. Так, вся Глава III «Рівність» Хартії ЄС цілковито кореспондує однойменному принципу належного врядування. Закріплення принципу прозорості та підзвітності знаходимо в статті 27 Хартії ЄС, яка гарантує всім робітникам та їх представникам на відповідних рівнях право на отримання своєчасної інформації

та консультацій у випадках та за умов, передбачених законодавством та національними політиками. Принцип моделі належного врядування щодо участі громадськості корелює з передбаченим частиною 2 статті 8 Хартії ЄС правом кожного на доступ до даних, зібраних щодо нього, та право на виправлення в них помилок. Щодо принципу стратегічного бачення – певною мірою його зафіксовано у статті 37 Хартії ЄС, якою встановлено, що високий рівень охорони навколишнього середовища та покращення якості навколишнього середовища мають бути інтегровані у політики ЄС та забезпечені відповідно до принципу сталого розвитку. Отже, акумулюючи результати аналізу норм ЄКПЛ та ЄСХ, проведеного Г. Аддінком, а також положень Хартії ЄС, здійсненого нами, виправданим є погляд, що захист прав людини є не лише одним із аспектів відповідності діяльності державних органів концепції належного врядування, але і елементом, який деталізує перелік критеріїв такої відповідності. Це також дозволяє дійти висновку, що ефективна реалізація належного врядування є неможливою без імплементації прав людини, які охоплюються різними джерелами європейських стандартів у цій сфері.

А. Пухтецька, орієнтуючись на результати проведених іншими вченими досліджень теми принципів належного врядування, виокремлювала такі провідні засади як участь та відповідальність, політичну стабільність і відсутність злочинності, ефективність уряду, якість регуляторної політики, верховенство права та контроль за корупцією [19, с. 38]. О. Ткаля зосереджувала увагу на таких принципах належного врядування як показник участі, верховенство права, прозорість, ефективність та результативність, відповідальність, підзвітність, орієнтація на консенсус, субсидіарність та пропорційність, а також стратегічне бачення [15].

Варто зауважити, що, на нашу думку, принципи, виокремлені О. Ткалюю, значною мірою сформовані під впливом положень програми ООН «Врядування та стійкий розвиток людського потенціалу», де визначено, що належне врядування є учасницьким, прозорим і підзвітним. Воно також є ефективним та неупередженим. Належне врядування забезпечує, що політичні, соціальні та

економічні пріоритети базуються на широкому консенсусі суспільства, а також, що думки найбільш вразливих та найбідніших верств населення враховані в процесі прийняття рішень щодо розподілу ресурсів на розвиток. Розкриваючи вказане твердження, ООН було сформульовано такі принципи належного врядування як верховенство права, прозорість, відповідальність, спрямованість на консенсус, рівність, ефективність та результативність, підзвітність та стратегічне бачення. Під принципом верховенства права ця міжнародна організація розуміла те, що правова база, зокрема закони щодо прав людини, повинна бути справедливою та неупередженою [20, с. 3-4].

Враховуючи досягнення держав Європи у впровадженні концепції «належного врядування» актуальним також є дослідження її обов'язкових елементів, визначених європейськими міжнародними організаціями. До прикладу у Раді Європи, як об'єднанні, спрямованому насамперед на захист прав людини, концепцію «належного врядування» іменують концепцією «належного демократичного врядування». На наш погляд, у такий спосіб організація підкреслює, що у ході реалізації моделі належного врядування особливий акцент повинен стояти на дотриманні та захисті прав людини, що є пріоритетним у будь-якій демократичній державі. Належне демократичне врядування, відповідно до Рекомендації CM/Rec(2023)5 КМ РЄ Державам-учасницям щодо принципів належного демократичного врядування, ґрунтується на імплементації таких 12 положень, розподілених на 4 категорії:

1. Повага, захист і сприяння демократії, правам людини та верховенству права: демократична участь; права людини; верховенство права;
2. Дотримання найвищих стандартів публічної етики та доброчесності під час здійснення влади та публічних обов'язків: публічна етика; підзвітність; відкритість та прозорість;
3. Практика належного управління: ефективне, результативне та належне управління; лідерство, можливості та потенціал; чуйність;
4. Надання високоякісних державних послуг та економічного, соціального та екологічного благополуччя: надійне фінансове та економічне

управління; сталий розвиток та довгострокова орієнтація; відкритість до змін та інновацій.

Особливо вирізняється в наведеному списку категорія «Повага, захист і сприяння демократії, правам людини та верховенству права», яка закріплена першою та в межах якої виокремлено не лише принцип «верховенство права», а й «права людини», як наприклад було запропоновано Г. Аддінком. Це пов'язано, на наше переконання, з тим, що саме цінності демократії, прав людини та верховенства права є найбільш значущими в аспекті діяльності Ради Європи. У Рекомендації CM/Rec(2023)5 КМ РЄ серед іншого висловив переконання, що належне демократичне управління є ключовою вимогою для забезпечення захисту прав людини, демократії та верховенства права, а отже миру та безпеки в Європі. У згаданій Рекомендації КМ РЄ також розкрито суть визначених принципів, зокрема під «правами людини» мається на увазі, що повага до прав людини, які захищають кожного та втілюють цінності справедливості, гідності, рівності та поваги, повинна бути забезпечена відповідно до європейських та міжнародних стандартів, включаючи Статут Ради Європи та Конвенцію з прав людини та основоположних свобод, а під «верховенством права», що його повинні поважати шляхом забезпечення кожному правової визначеності, включаючи передбачуваність законодавства, де до всіх ставляться гідно, рівноправно, раціонально та пропорційно, а також де гарантовано розподіл влади та незалежність судової влади в межах всієї країни [21].

Ще детальніше розуміння Радою Європи суті принципу «прав людини» роз'яснено у Меморандумі до Рекомендації CM/Rec(2023)5, а саме підкреслено те, що повага до прав людини є наріжним каменем належного демократичного врядування. Права людини та основні свободи, згідно з Меморандумом, є універсальними, неподільними, взаємозалежними та взаємопов'язаними, і ними повинні користуватися всі без дискримінації. Зауважено, що права повинні заохочуватися, захищатися, контролюватися та розвиватися, а різноманітність та інклюзія враховуватися в усіх політичних процесах та процесах прийняття рішень як передумова добре функціонуючої демократії та ефективного

управління. Щоб діяльність органів влади вважалась такою, яка відповідає принципу «прав людини» Рада Європи у згаданому Меморандумі також вводить кілька критеріїв, серед них наявність законодавства та інших актів з метою захисту та здійснення прав людини, існування механізмів моніторингу та звітності для розв'язання проблем у сфері прав людини, запровадження заходів для боротьби з дискримінацією тощо. «Верховенство права», згідно з Меморандумом, розуміється як існування права кожного на гідне, рівне, раціональне та пропорційне ставлення відповідно до чинного законодавства [22].

Отже, права людини визначають одним із ключових елементів концепції належного врядування: або безпосередньо, як це зроблено до прикладу Радою Європи, або шляхом визнання принципу верховенства права, одним із аспектів якого є дотримання прав людини, що простежується в ООН.

Підсумовуючи, необхідно підкреслити, що концепція належного врядування є найновішою системою реалізації своїх функцій органами державної влади, яка замінила собою класичну концепцію та концепцію нового публічного управління. Значною мірою на її формування вплинула зацікавленість громадянського суспільства у реалізації та захисті прав людини. Ключовою рисою концепції «належного врядування» є її спрямованість на врахування інтересів суспільства та його участь у прийнятті рішень. Тісно пов'язаними із належним врядуванням є поняття демократії, верховенства права та прав людини. Водночас верховенство права та права людини визнаються принципами «належного врядування» поряд із рівністю, ефективністю, підзвітністю та деякими іншими.

Також варто підкреслити, що принципи, які притаманні концепції належного врядування часто знаходять своє відображення в положеннях джерел європейських стандартів у сфері прав людини, зокрема ЄКПЛ, ЄСХ, Хартії ЄС. Це свідчить не лише про тісний зв'язок реалізації належного врядування та прав людини, але і про те, що останні доповнюють та деталізують перелік вимог, що ставляться до органів державної влади для визнання їх діяльності такою, що вважається належним врядуванням.

Відзначаємо, що не завжди права людини виділяють як окремий принцип концепції належного врядування, оскільки за своєю суттю він може охоплюватися «верховенством права». Попри це, Рада Європи, провідна організація у сфері прав людини на європейському субконтиненті, акцентуючи на важливості прав людини, виокремлює та трактує принцип «права людини» як один із основоположних у демократичному суспільстві.

Висновки до Розділу 1

Попри те, що дослідження міжнародних стандартів прав людини нерідко складає коло наукових інтересів вчених, універсальної дефініції цього поняття не закріплено ні в національних нормативно-правових актах, ні в міжнародних документах. Аналогічне стосується і концепту «прав людини», який розкривається в законодавстві шляхом виокремлення його характерних ознак. Відсутність уніфікованого тлумачення «прав людини», серед іншого, обумовлена великим набором притаманних йому визначальних рис, що підтверджує комплексність та багатогранність цього поняття.

Не з усіма запропонованими науковцями ознаками «прав людини» можна в повній мірі погодитись, однак, узагальнюючи їх, доречно, на наш погляд, запропонувати таке визначення цього терміну: права людини – загальновизнані та невід’ємні можливості людини діяти в межах своїх інтересів у різних сферах життя, що гарантуються та охороняються державою та/або міжнародним суспільством. Похідні від цього поняття «міжнародних стандартів прав людини» та «європейських стандартів прав людини» розуміємо як визнані світовим суспільством та закріплені у відповідних актах вимоги та принципи, які встановлюють особливості порядку та умов забезпечення прав людини та мають на меті їх захист. Різницею між ними є територія їхнього впливу – у випадку перших вона поширюється на весь світ або кілька держав незалежно від регіону,

а другі розповсюджуються винятково на європейський субконтинент. Водночас, оскільки в Європі діють як європейські стандарти, так і міжнародні, потрібно розмежовувати ці поняття.

Провідним джерелом міжнародних стандартів у сфері прав людини є насамперед Міжнародний Білль про права людини, а європейських – документи, прийняті зокрема на базі Ради Європи, ЄС та ОБСЄ. Фундаментальними актами, які є джерелами європейських стандартів прав людини є Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, Європейська соціальна хартія, Хартія основних прав Європейського Союзу, Підсумковий документ Віденської зустрічі представників держав–учасниць Наради з безпеки та співробітництва в Європі та інші. Кожен з них містить положення щодо порядку реалізації прав людини, які є обов’язковими для держав-учасниць, що є їх членами.

Оскільки імплементація таких стандартів безпосередньо залежить від діяльності органів державної влади, права людини також є важливим аспектом для концепції належного врядування. Потреба у захисті прав людини стала однією із ключових передумов формування вказаної моделі державного управління. Зв’язок «прав людини» та «належного врядування» може трактуватись науковцями по-різному: права можуть визначати основою належного врядування або, наприклад, одним з його принципів. Нерідко «захист прав людини» не виокремлюють як одну з цінностей належного врядування, але вважають, що він охоплюється принципом «верховенства права». Водночас провідна європейська організація з захисту прав людини – Рада Європи – не лише виділяє «права людини» як один із принципів належного демократичного врядування, але й ставить його на одне із перших місць, підкреслюючи важливість його реалізації.

У провідних європейських джерелах прав людини принципи належного врядування (рівність, участь громадян, прозорість та інші) також закріплено через призму прав і свобод людини, що дає підставу для висновку про деталізацію критеріїв відповідності концепції належного врядування у таких документах.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

2.1. Діяльність Уповноваженого у справах ЄСПЛ як одного з координаторів імплементації європейських стандартів у сфері прав людини в Україні

Як вже було визначено нами раніше, ЄСПЛ є одним із провідних джерел європейських стандартів прав людини. Забезпечення дотримання Високими Договірними Сторонами зобов'язань за Конвенцією та Протоколами до неї здійснюється спеціалізованим судовим органом – ЄСПЛ. В цьому контексті варто звернути особливу увагу на те, що рішення цієї інституції є обов'язковими для виконання державами-учасницями й після набуття ними статусу остаточних вони передаються КМ РЄ з метою нагляду за їх виконанням.

Враховуючи значний обсяг покладених на державу завдань з огляду на необхідність її представництва в ЄСПЛ та виконання рішень цього органу, виникла потреба в утворенні окремої посади з метою проведення відповідної діяльності. З огляду на таке в Україні було засновано інститут Уповноваженого у справах дотримання Конвенції про захист прав і основних свобод людини, який представляв державу в ЄСПЛ, а також репрезентував Уряд в Європейській комісії з прав людини, котра, однак, була ліквідована у 1998 році. Крім того, було утворено окремий підрозділ у складі центрального апарату Міністерства юстиції України, спрямований на підтримку виконання Уповноваженим своїх функцій – Національне бюро у справах дотримання Конвенції про захист прав і основних свобод людини. Задля ефективного виконання Уповноваженим визначених обов'язків йому було надано також низку прав, зокрема на утворення експертних груп, а також на участь у засіданнях колегій міністерств, інших центральних і

місцевих органів виконавчої влади у разі розгляду питань, що належать до його компетенції [23].

Необхідно підкреслити, що діяльність Уповноваженого щодо імплементації європейських стандартів захисту прав людини, які визначені ЄКПЛ, розпочалась з моменту заснування відповідної посади у 1998 році. В той період ідеї щодо інтеграції з ЄС, а отже і потреба впровадження передбачених *acquis* ЄС положень у сфері прав людини, все ще перебували на стадії формування. Це дозволяє дійти висновку, що робота Уповноваженого сприяла впровадженню європейських еталонів захисту прав людини в нашої державі задовго до початку реалізації реформ з метою приведення відповідного законодавства і практики до стандартів ЄС, яка активізувалась з 2014 року, коли було підписано Угоду про асоціацію між Україною та ЄС. На наш погляд, проявлена Україною здатність бути відповідальним учасником такої міжнародної організації як Рада Європи та спроможність дотримуватись взятих зобов'язань щодо захисту прав людини могла стати одним із важливих чинників, які посприяли позитивному вирішенню питання стосовно підтримки Європейським Союзом ідеї прийняття України до цього об'єднання та приналежності нашої держави до європейського товариства загалом.

У 2006 році відбулася інституційна трансформація посади Уповноваженого у справах дотримання Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини в Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, таким чином сферу його відповідальності було конкретизовано [24]. Серед іншого, така реформа, на наше переконання, зумовлена підвищенням обізнаності громадян України про можливість подачі звернень до ЄСПЛ, що сприяло зростанню кількості поданих до цього органу скарг, а отже і більшому навантаженню на Уповноваженого щодо представництва держави в ЄСПЛ та, відповідно, виконання винесених ним рішень. З огляду на таке виникла необхідність у звуженні обсягу компетенції Уповноваженого від широкого спектру питань щодо загального дотримання ЄКПЛ до співпраці безпосередньо з ЄСПЛ в ході розгляду поданих проти України заяв та з КМ РЄ у процесі нагляду за

виконанням винесених рішень. Водночас, необхідно підкреслити, що усі інші пов'язані із дотриманням ЄСПЛ аспекти, які не стосуються розгляду справ проти нашої держави в ЄСПЛ та виконання його рішень, було делеговано Управлінню міжнародного співробітництва Міністерства юстиції України. Воно здійснює забезпечення співпраці з міжнародними організаціями, відповідальність за виконання зобов'язань з огляду на членство у яких, покладено на Мін'юст, а також аналіз законодавства України на відповідність принципам і стандартам міжнародних об'єднань, положенням міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Відтак основою метою діяльності Уповноваженого є представництво України в ЄСПЛ, координація виконання рішень цього Суду у справах, в яких Україна є відповідачем, та інформування КМ РЄ про хід їх виконання. За своєю суттю ці 3 функції – представництво, координація виконання та інформування – відображають стадії опрацювання заяви, поданої до ЄСПЛ. В ході представництва держави в Суді Уповноваженим здійснюється аналіз практики ЄСПЛ, збір та опрацювання інформації та документів, а також підготовка проєктів документів, необхідних безпосередньо для відстоювання позиції держави в ході розгляду справи. Важливим є етап координації виконання рішень, на якому відбувається первинна комунікація з органами державної влади причетними до порушення Конвенції. На заключному етапі інформування основним завданням Уповноваженого є підготовка планів заходів та звітів Уряду щодо виконання рішень ЄСПЛ.

На кожному із етапів співпраця Уповноваженого із державними інституціями є критично важливою для напрацювання варіантів вирішення проблем у сфері прав людини щодо яких заявник подав скаргу до ЄСПЛ. Наприклад у справі «Orlandi та інші проти Італії» заявники скаржились на відсутність права на реєстрацію шлюбів одностатевих пар, однак на момент винесення рішення уже було прийнято закон, яким впроваджено інститут цивільних партнерств. Врахувавши це, ЄСПЛ призначив меншу суму справедливої компенсації заявникам, хоча і констатував існування порушення

права на повагу до приватного та сімейного життя, яке існувало до прийняття змін до законодавства [25]. Отже, ще в процесі представництва держави в ЄСПЛ Уповноважений вже може ініціювати процес проведення реформ з метою усунення недоліків з огляду на які подана скарга. Також відзначаємо, що реалізовані нововведення не означатимуть встановлення ЄСПЛ відсутності порушення, адже він все одно може констатувати, що до набуття чинності змін воно мало місце. Тим не менше, усунення проблемних аспектів буде взято до уваги Судом принаймні під час вирішення питання про присудження компенсації, що своєю чергою сприятиме скороченню бюджетних витрат держави.

Також доцільно, на нашу думку, стверджувати, що найефективніше роль Уповноваженого як ініціатора імплементації європейських стандартів прав людини втілюється на стадії координації виконання рішень та інформування КМ РЄ. В цьому аспекті необхідно зауважити, що загальні положення щодо процесу виконання рішення ЄСПЛ визначено Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Заходи, які повинні бути застосовані поділяються на 2 категорії: індивідуального характеру (спрямовані на вирішення конкретної проблеми заявника у справі) та загального характеру (мають на меті усунення недоліків системної природи, які лежать в основі виявленого Судом порушення, а також усунення підстави для надходження до Суду заяв проти України, спричинених проблемою, що вже була предметом розгляду в Суді).

В межах застосування заходів індивідуального характеру заявнику в порядку передбаченому Законом «Про виконання рішень ЄСПЛ» та Законом України «Про виконавче провадження» виплачується компенсація, якщо вона присуджена ЄСПЛ. Сума такого відшкодування зазвичай складається із судових витрат, компенсації за моральні страждання, а подекуди, особливо у справах щодо порушення права на мирне володіння майном, і матеріальні втрати. Крім того, необхідним є вжиття додаткових заходів індивідуального характеру, зокрема *restitutio in integrum* – відновлення настільки, наскільки це можливо,

попереднього юридичного стану, який заявник мав до порушення Конвенції, що проводиться, серед іншого, шляхом повторного розгляду справи судом або іншим адміністративним органом [26]. З метою розв'язання індивідуальної проблеми заявника, яка була встановлена у рішенні ЄСПЛ, Уповноваженим готуються та надсилаються відповідні листи причетним державним суб'єктам із роз'ясненням висновків Суду та проханням вжити заходів на вирішення констатованого у зв'язку із їхніми діями порушення. До того ж про винесення рішення листами Уповноваженого інформуються заявники та їх представники, де додатково зазначається про передбачену законодавством можливість подати до Верховного Суду заяву про перегляд рішення за виключними обставинами. В цьому аспекті також необхідно відзначити, що національні суди застосовують Конвенцію та рішення ЄСПЛ як джерело права в Україні. Отже, вже на етапі вжиття заходів індивідуального характеру Уповноважений координує імплементацію європейських стандартів захисту прав людини.

Щодо заходів загального характеру, відповідно до частини 2 статті 13 Закону «Про виконання рішень ЄСПЛ», ними можуть бути внесення змін до чинного законодавства та практики його застосування, до адміністративної практики, забезпечення юридичної експертизи законопроектів, забезпечення професійної підготовки з питань вивчення Конвенції та практики Суду представників органів влади. Водночас цей перелік не є вичерпним і допускає застосування інших дій, необхідних для усунення першопричин встановленої в рішенні ЄСПЛ проблеми. Наприклад, задля належного вжиття заходів загального характеру Уповноважений також може надсилати пропозиції щодо можливих шляхів запобігання порушенням прав людини в Україні до суб'єктів владних повноважень. Доцільно зауважити, що часто проблеми, констатовані в рішеннях Суду проти нашої держави, є не просто системними, тобто такими, які повторюються постійно, а й комплексними, адже вони відображають потребу у реформуванні кількох сфер одночасно. У таких випадках актуальною є передбачена положенням про Уповноваженого у справах ЄСПЛ можливість залучення представників державних органів та інших спеціалістів для здійснення

представництва України в Суді та координації виконання його рішень. Також Уповноважений має право ініціювати утворення експертних та робочих груп із залученням таких представників та спеціалістів, що, на наш погляд, відіграє важливу роль для стабільної та результативної співпраці в ході розв'язання проблем в сфері прав людини. Часто, а особливо коли до вирішення проблеми залучена значна кількість осіб, така робота потребує постійних зустрічей, обговорень, консультацій з метою напрацювання ефективних інструментів для усунення недоліків в законодавстві чи адміністративній практиці в Україні та приведення їх у відповідність до європейських норм. У таких випадках роль Уповноваженого є ключовою, адже саме він першочергово отримує інформацію про винесення рішення ЄСПЛ і проводить його первинний аналіз для визначення органів, відповідальних за порушення, що дозволяє йому належним чином оцінити ситуацію та ініціювати продуктивну взаємодію із об'єднанням не лише безпосередньо причетних до порушення державних інституцій, але і представників інших державних суб'єктів, які можуть надати експертну допомогу або володіють спеціалізованою інформацією, котра може бути корисною в роботі над вирішенням проблеми.

Варто зазначити, що саме на стадії інформування КМ РЄ про стан виконання рішень відбувається найбільш активна співпраця Уповноваженого з органами влади в аспекті імплементації європейських стандартів, які передбачені Конвенцією та розтлумачені в рішеннях ЄСПЛ. Це обумовлено тим, що в направлених до КМ РЄ планах та звітах Уповноважений повідомляє про заплановані та вжиті заходи і викладає свою оцінку щодо їх впливу на вирішення проблеми та ймовірності повторення констатованого Судом порушення, що потребує інтенсивної комунікації з різними суб'єктами. Після цього, такі документи проходять аналіз КМ РЄ, який, беручи до уваги надану Уповноваженим інформацію, виносить відповідні рішення на своїх засіданнях або шляхом офіційного листування повідомляє Уповноваженого про висновки щодо ефективності розроблених чи реалізованих Урядом заходів на виконання рішень ЄСПЛ. Відтак, якщо Уповноважений інформує про те, що вжито всі

можливі заходи, це не означає, що КМ РЄ гарантовано припинить нагляд за станом виконання рішення. Тому постійна співпраця Уповноваженого та КМ РЄ також підтверджує функцію Уповноваженого як координатора імплементації європейських стандартів прав людини, адже саме у такий спосіб Україна отримує оцінку втілених та запланованих дій щодо їх відповідності Конвенції та висновкам ЄСПЛ.

Необхідно підкреслити, що КМ РЄ приймає рішення про закриття справи лише у тому випадку, коли жодних заходів індивідуального та загального характеру більше вжити не можливо, першопричини проблеми усунуті і ймовірність повторення порушення виключена. Отже, метою діяльності Уповноваженого є не просто разове та адресне вирішення проблеми конкретного заявника, а повноцінне викорінення будь-яких недоліків, в національній правовій системі та адміністративній діяльності державних органів, які можуть становити або сприяти порушенням прав людини, що потребує значних зусиль в ході співпраці з усіма залученими інституціями.

Крім того, доходимо висновку, що хоча *de jure* Уповноваженого не наділено превентивною функцією для попередження порушень Конвенції, його діяльність фактично спрямована і на це. Така його роль реалізується зокрема в результаті участі у заходах щодо підвищення кваліфікації представників державних інституцій з метою ознайомлення їх з європейськими вимогами, а також шляхом надання експертних висновків на відповідність проектів нормативно-правових актів Конвенції.

Для оцінки діяльності Уповноваженого репрезентативною є статистика з офіційної бази даних КМ РЄ HUDOC-EXEC, згідно з якою з часу набуття чинності для України Конвенції, тобто з 11.09.1997, до 06.11.2025 КМ РЄ було припинено нагляд за 1503 справами, 255 з яких є керівними. За станом виконання 889 справ проти України КМ РЄ продовжує здійснення контролю [27]. Такі дані свідчать про продуктивну роботу Уповноваженого щодо приведення українських законів та практичної діяльності органів державної влади у відповідність до європейських вимог, що підтверджується висновками КМ РЄ.

Щоб поінформувати про результати своєї діяльності у сфері координації дотримання стандартів Ради Європи у сфері прав людини Уповноважений також щорічно подає відповідні звіти, де виокремлює основні досягнення за звітний період.

На наш погляд, важливо зацентрувати на тому, що сфера діяльності Уповноваженого у справах ЄСПЛ охоплює значний обсяг питань, адже порушення, констатовані Судом, характеризуються значною варіативністю проявів, стосуючись різних прав людини і навіть їх окремих аспектів. До прикладу порушення статті 8 Конвенції «Право на повагу до приватного та сімейного життя» може бути констатовано коли справа стосується і несанкціонованого застосування аудіозаписувальних пристроїв («Якимчук проти України»), і створення перешкод у професійному житті («Головчук проти України»), і виселення з житла («Мороз проти України»), і в багатьох інших випадках, які кардинально відрізняються обставинами, що зумовлює потребу Уповноваженого комунікувати з широким колом зацікавлених органів влади. Водночас варто, на нашу думку, підкреслити, що роль Уповноваженого полягає саме в *координації* виконання рішень ЄСПЛ, а не в безпосередньому їх виконанні. Важливо розуміти, що відповідальними за вжиття заходів щодо вирішення встановлених проблем та усунення недоліків залишаються державні органи, діяльність яких призвела до порушення або які наділені повноваженнями щодо їх усунення.

Отже, Уповноважений у справах ЄСПЛ є не лише одним із ключових координаторів імплементації європейських стандартів захисту прав людини в Україні, але і чи не найпершим, оскільки посада, спрямована на контроль за дотриманням положень Конвенції та виконання рішень ЄСПЛ була впроваджена ще у 1998 році. Хоча ЄСПЛ визначає досить лаконічний перелік основоположних справ, їх порушення може відбуватись за різних умов та обставин, щодо різних суб'єктів та у різний спосіб. Враховуючи таке, сфера діяльності Уповноваженого, який бере участь у реалізації заходів загального та індивідуального характеру з метою координації виконання рішень ЄСПЛ, є дуже

широкою та комплексною. Уповноважена особа повинна вживати таких дій, які зможуть максимально ефективно усунути ймовірність порушень Конвенції в Україні, а тому їй необхідно брати до уваги всі фактори, щоб якомога точніше передбачити виникнення прогалин або недоліків в національній системі захисту прав людини. В межах впровадження заходів загального характеру Уповноважений долучається до розробки спрямованих на розв'язання констатованих рішеннями ЄСПЛ проблем стратегій, планів заходів, нормативно-правових актів, заходів з підвищення кваліфікації представників влади. З огляду на це, компетенція Уповноваженого охоплює не лише моніторинг стану виконання рішень ЄСПЛ, але й ініціювання та координацію реформ, що сприяють імплементації стандартів захисту прав людини в країні. Водночас, провідною роллю Уповноваженого залишається функція «зв'язку» між органами державної влади, перш за все виконавчої, та Радою Європи, тому внесення та реалізація змін у сферах, де було встановлено порушення прав людини, здійснюється не ним, а безпосередньо компетентними органами. Разом з тим Уповноважений може забезпечувати проведення правової експертизи на відповідність Конвенції, організацію міжвідомчих нарад та здійснювати інші заходи, спрямовані на взаємодію зацікавлених суб'єктів владних повноважень в ході усунення першопричин проблем, встановлених Судом.

2.2. Окремі порушення стандартів прав людини органами публічної влади в Україні, встановлені ЄСПЛ

Статтею 19 ЄКПЛ передбачено, що для забезпечення дотримання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та Протоколами до неї створюється ЄСПЛ. Відповідно до статті 34 Конвенції Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення

прав, викладених у Конвенції або Протоколах до неї. Крім того, як встановлено статтею 33 ЄКПЛ, будь-яка Висока Договірна Сторона може передати на розгляд Суду питання про будь-яке порушення положень Конвенції та Протоколів до неї, яке допущене, на її думку, іншою Високою Договірною Стороною [28]. Аналіз всіх цих норм дає підставу для стверджувати, що Європейський суд розглядає виключно ті справи, де відповідачем є країна-підписант ЄКПЛ. Отже, в усіх рішеннях, де ЄСПЛ констатовано порушення, Суд покладає відповідальність за недоліки в законодавстві або в адміністративній практиці саме на державу, а не на конкретну особу, тому всі його висновки стосуються неналежної діяльності виконавчих, законодавчих, судових органів влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств та інших суб'єктів владних повноважень або які перебувають під контролем Високої Договірної Сторони.

Аналізуючи інформацію з офіційного веб-сайту КМ РЄ відзначаємо, що єдиною статтею ЄКПЛ за якою не здійснюється та ніколи не здійснювався нагляд КМ РЄ за станом виконання рішень проти України є стаття 4 «Заборона рабства і примусової праці». Необхідно також зауважити, що за статтею 12 «Право на шлюб» під наглядом КМ РЄ перебуває лише 1 справа – «Чернецький проти України» [27]. Водночас необхідно зазначити, що справа «Маймулахін та Марків проти України», яка стосувалась відсутності права на шлюб одностатевих пар в Україні, розглядалась в межах статті 8 ЄКПЛ «Право на повагу до приватного та сімейного життя», оскільки право на шлюб за положеннями Конвенції гарантується лише для осіб різної статі.

Найменше Україною, а отже її органами публічної влади, порушувались такі статті Конвенції як «Ніякого покарання без закону» – 2 випадки, «Свобода думки, совісті і релігії» – 6 випадків, «Заборона дискримінації» – 12 випадків, «Свобода зібрань та об'єднання» – 16 випадків та «Свобода вираження поглядів» – 29 випадків, а також стаття 2 «Свобода пересування» Четвертого протоколу до Конвенції – 30 випадків, та стаття 2 «Право на оскарження у кримінальних справах» Сьомого протоколу до Конвенції – 7 випадків [45].

Щодо порушень, які найчастіше констатуються ЄСПЛ проти України, а отже, доцільно припустити, і вчиняються в нашій державі з найбільшою частотою є порушення статті 6 ЄКПЛ «Право на справедливий суд», статті 3 ЄКПЛ «Заборона катування» та статті 5 ЄКПЛ «Право на свободу та особисту недоторканність». Значна кількість порушень також встановлена судом щодо статті 13 ЄКПЛ «Право на ефективний засіб правового захисту», однак зазвичай вона констатується у зв'язку із порушенням інших статей, а не окремо [45].

Беручи до уваги, що Конвенція та практика ЄСПЛ є джерелами права в Україні, зрозуміло, що врахування їхніх положень є обов'язковим в ході прийняття будь-яких рішень суб'єктами владних повноважень. Практика Суду є актуальною для застосування усіма органами влади, зокрема правоохоронними, місцевого самоврядування, виконавчої влади тощо.

Важливою є відсутність вказівки у статті 17 Закону «Про виконання рішень ЄСПЛ», що джерелами права є лише ті рішення, котрі винесені у справах проти України. Окрім того, в статті 1 цього ж Закону під «практикою Суду» законодавець розуміє практику Суду та Європейської комісії з прав людини, не наводячи переліку держав-відповідачів проти яких повинна була розглядатись справа для її віднесення до категорії правових джерел, тому безпідставно, за нашим баченням, припускати, що законодавець міг мати на увазі тільки практику проти нашої країни. До того ж, аналізуючи рішення Суду, можна помітити використання ЄСПЛ у процесі розгляду спірних ситуацій напрацьованих позицій у справах проти різних Високих Договірних Сторін Конвенції, не концентруючись виключно на практиці проти відповідача. І таке застосування сформованих висновків, на думку автора, є абсолютно виправданим, оскільки той факт, що тлумачення Конвенції було першопочатково здійснене при опрацюванні заяви проти іншої держави не означає його нерелевантності для інших учасників. Звісно, в кожному конкретному рішенні Суд повинен враховувати нюанси законодавства, культурних традицій та інші особливості країни, скаргу проти якої було подано, однак трактування Суду зазвичай мають більш загальний характер та спрямовані на запровадження чіткого розуміння

ЄКПЛ, а тому є застосовними до більшості спорів, які утворилися за подібних обставин. Звідси виходить, що і рішення проти інших членів Конвенції є придатними та навіть необхідними для застосування в правовій сфері нашої країни, адже до будь-якого з них потенційно може відсилати ЄСПЛ, у разі розгляду схожої справи проти України.

З огляду на зазначене, існує потреба у аналізі окремих справ, де уже було встановлено порушення Конвенції, щоб не лише визначити конкретну проблему, що призвела до нього, але і врахувати позиції ЄСПЛ для уникнення повторення аналогічних чи подібних ситуацій.

Одним із винесених Європейським судом рішень є «Токар проти України». За її обставинами громадянину України відмовили у видачі закордонного паспорта з огляду на те, що у комп'ютерній системі Міністерства внутрішніх справ України містилась інформація про застосування до нього підписки про невиїзд. ЄСПЛ проаналізував матеріали справи та встановив, що уповноваженими органами не було здійснено жодних спроб перевірити твердження заявника щодо недостовірності даних в системі МВС. Суд дійшов висновку, що в цьому випадку відмова адміністративного органу заявнику була схожа на автоматичний захід, що суперечить зобов'язанням органів державної влади за Конвенцією. Європейський суд також наголосив, що забезпечення належного функціонування державних систем є обов'язком та відповідальністю держави, а не громадян. З огляду на те, що без закордонного паспорта заявник не міг виїжджати за межі України, було констатовано порушення свободи пересування (стаття 2 Четвертого протоколу до Конвенції) [29]. Відтак робимо висновок, що з метою дотримання європейських стандартів, органи державної влади повинні вживати всіх необхідних дій для перевірки факторів, які можуть накладати обмеження для реалізації прав людини. Лише після ретельного дослідження та повного встановлення обставин ситуації суб'єктом влади має бути прийнято відповідне рішення.

Ще одним прикладом існування недоліків у діяльності органів влади, які призвели до порушення прав людини є справа «Жура проти України», котра

стосувалась порушення права власності. З метою побудови гілки метрополітену у заявниці було вилучено земельну ділянку та будинок, а в якості компенсації органи місцевого самоврядування виділили їй іншу ділянку та зобов'язались звести нове житло. Комунальне підприємство «Київський метрополітен», яке підпорядковувалось органам місцевого самоврядування, уклало договір будівництва з акціонерним товариством «Київметробуд». Водночас споруда виявилась непридатною для проживання, оскільки була збудована з істотними порушеннями норм та стандартів. З огляду на це почався тривалий процес судових проваджень, оскільки неузгодженість у національному законодавстві та різне його трактування судами та суб'єктами справи не дозволяло однозначно визначити відповідального за збитки заявниці. Проаналізувавши обставини справи, ЄСПЛ встановив, що рішення національного суду про неможливість надання компенсації заявниці лише з тієї причини, що вона відмовилась від позовних вимог до комунального підприємства, яке після цього було визнано національним судом відповідальним за порушення є надто формальним, адже органи місцевого самоврядування, які мали повний контроль над цим підприємством і до яких заявниця продовжувала висувати вимоги, залишались відповідачами. Крім того, неналежне зведення будинку та невизначеність щодо того хто із суб'єктів мав усунути наслідки порушень в ході будівництва покладало надмірний тягар на заявницю [30].

На наш погляд, ситуація якої стосувалось рішення у справі «Жура проти України» підсвічує одразу кілька проблем в українській правовій системі. Насамперед це неузгодженість положень в національному законодавстві, яка часто проявляється в ході розгляду національними судами справ, події у яких відбувались до прийняття оновлених законів, кодексів та інших нормативно-правових актів. Разом з цим інша, і за нашим баченням чи не найголовніша проблема, яка виникла у цій справі – відсутність належної комунікації між органами влади та координації щодо прийнятих рішень та вжитих дій. З обставин цієї ситуації вбачається, що комунальне підприємство підпорядковувалось органу місцевого самоврядування, однак з огляду на відсутність належної

співпраці між ними та розподілу відповідальності, заявниця протягом тривалого часу в судовому порядку намагалась отримати належну їй компенсацію. Отже, критично важливим є налагодження ефективної координації між органами влади та іншими державними установами, а також чітке визначення функціональних обов'язків кожного з них, що сприятиме уникненню колізій в їх діяльності та забезпечить можливість швидкого та якісного реагування на запити громадян. Справедливо зазначити, на думку автора, що відсутність злагодженої роботи суб'єктів владних повноважень підриває довіру громадян до спроможності державних інституцій ефективно виконувати свої функції.

Ще одним правом порушення якого періодично констатується ЄСПЛ проти України є право на свободу вираження поглядів, яке, відповідно до положень Конвенції, охоплює серед іншого і можливість отримувати та передавати інформацію без втручання органів державної влади. Одним із таких рішень стало «Юрій Чумак проти України», де заявнику відмовили у наданні запитуваної інформації. Секретаріат Президента України запропонував заявнику звернутись до Міністерства юстиції України для надання заявнику переліку документів Президента України з обмеженим доступом, а останнє своєю чергою заявило про відсутність правових підстав для надання такого списку. Національні суди переважно обмежувались аргументом, що інформація, яка цікавила заявника не стосувалась його особисто. Беручи до уваги таке, Суд встановив, що органи влади не були послідовними у своїх аргументах і, попри посилення на те, що документи, про надання яких просив заявник, є конфіденційними, не надали жодних пояснень щодо підстав віднесення їх до вказаної категорії [31].

Такі висновки ЄСПЛ ще раз підтверджують важливість принципу прозорості в діяльності суб'єктів владних повноважень, який зокрема передбачає доступність даних та відкритість інформації, окрім тієї, доступ до якої обмежено законом. Право на отримання інформації є важливим чинником для участі громадськості в управлінні державою, що, доцільно зауважити, є одним із фундаментальних принципів концепції належного врядування. Поширення інформації, яка не є конфіденційною, також сприяє підвищенню довіри до влади,

адже дає можливість громадянам, зацікавленим організаціям та іншим особам контролювати діяльність державних органів та їх представників і проводити оцінку ефективності їх роботи. Все наведене, на наше переконання, є також ознаками існування демократії в країні, де зберігається баланс між вільним доступом до відомостей, які становлять суспільний інтерес, і захистом інформації, котра з обґрунтованих підстав повинна бути обмеженою. Водночас, навіть враховуючи необхідність дотримання права на повагу до приватного і сімейного життя, Суд критично оцінює відмови у наданні інформації стосовно державних діячів, акцентуючи на можливості видалення персональних даних з їхніх документів [32]. Отже, в ході комунікації з громадянами, організаціями та іншими особами, органам публічної влади потрібно бути транспарентними і уникати надмірного формалізму, застосовуючи індивідуальний підхід до розгляду кожного звернення і намагаючись дати в межах законних можливостей таку відповідь, яка найбільше задовольнить заявника.

Варто зауважити, що у багатьох справах порушення стосується одного конкретного аспекту. Прикладами таких причин порушень є, до прикладу, відсутність органу публічної влади-сторони обвинувачення, що змушує національний суд перебирати на себе роль обвинувачення і робить розгляд справи несправедливим; або недоліки у трактуванні законодавства митними органами, що призводить до конфіскації майна заявників і, як наслідок, становить порушення права на мирне володіння майном. Водночас, під наглядом КМ РЄ перебувають і групи справ, виконання рішень у яких потребує комплексного підходу і вимагає не лише зміни законодавства, але і перегляду всієї системи функціонування органів державної влади. Однією із наймасштабніших таких проблем, яка була вперше констатована у 2004 році у рішенні у справі «Жовнер проти України», є невиконання рішень національних судів, боржниками у яких є держані органи або установи, підприємства, організації, які контролюються державою. З огляду на збільшення кількості заяв до ЄСПЛ стосовно вказаної проблеми Судом було винесено пілотне рішення «Юрій Миколайович Іванов проти України», де чітко вказано на існування

структурної проблеми та запропоновано конкретні заходи за допомогою яких Україна мала виправити ситуацію. Пізніше, з огляду на понад 10 років невиконання пілотного рішення, ЄСПЛ ухвалив безпрецедентне рішення «Бурмич та інші проти України», яким фактично відмовився розглядати справи вказаної категорії у зв'язку з надзвичайно великим потоком заяв щодо цієї проблеми та вказав Україні на необхідність вирішення її на національному рівні. Хоча пройшло більше 20 років після першого встановлення існування цієї проблеми в нашій державі, органи влади все ще не спромоглися її розв'язати, оскільки вона є багатоаспектною. Одним із вагомих кроків в напрямку вирішення констатованого порушення стало розроблення відповідної Стратегії, де визначено першопричини виникнення проблеми невиконання рішень національних судів, на виконання якої неодноразово затверджувались Плани заходів, організовувались Міжвідомчі робочі групи, проводились круглі столи, наради, однак кількість невиконаних рішень національних судів продовжує множитись. Крім того, прийняття Верховною Радою України все більшої кількості непідкріплених фінансовим обґрунтуванням законів, спрямованих на надання соціальних пільг та гарантій громадянам, також спричиняє неможливість їх виплати, а відповідно і неможливість виконати судові рішення, за якими органи зобов'язано перерахувати заявникам відповідні кошти. Ще одним чинником, особливо в умовах війни, стали мораторії на виконання судових рішень проти окремих державних підприємств. Врешті решт, з огляду на безперестанне зростання кількості рішень проти державних суб'єктів, складно здійснити підрахунок боргу, а отже і напрацювати механізм виділення коштів для його виплати. Окрім зазначених аспектів органи влади мають справу з багатьма іншими нюансами, що обґрунтовує тривалість вирішення вказаної проблеми, але не скасовує потреби у якнайшвидшому її розв'язанні. На наш погляд, необхідно поширювати інформацію про вплив констатованої у рішенні «Юрій Миколайович Іванов проти України» проблеми, звертати увагу політичного керівництва на її існування та, подекуди, приймати радикальні рішення, які здатні принаймні уповільнити темп її зростання, якщо не вирішити

остаточно, як, наприклад, перегляд соціального законодавства та скасування окремих пільг та гарантій у цьому зв'язку.

Отже, справедливо відзначити, що у багатьох випадках основним фактором, який спричиняє порушення Конвенції є двозначність законодавства та колізії в ньому, однак варто брати до уваги, що нерідко встановлені ЄСПЛ проблеми пов'язані із безпосередньою діяльністю окремих представників органів влади або такого органу загалом. Необхідно розуміти, що недоліки в ході прийняття та реалізації рішень суб'єктів владних повноважень не просто шкодять репутації держави, оскільки демонструють на міжнародному рівні неспроможність дотримуватись європейських стандартів прав людини, але і спричиняють додаткове фінансове навантаження на бюджет України, адже майже у кожному рішенні, за поодинокими винятками, ЄСПЛ присуджує значні суми компенсацій заявникам. Наприклад, у 2022 році держава була зобов'язана виплатити заявникам 1 675 573,00 євро, у 2023 – 2 152 937,03 євро, у 2024 – 2 689 104,28 євро, а станом на 06.11.2025 – 2 874 067,00 євро. Водночас рішення ЄСПЛ, на наше переконання, не потрібно сприймати виключно як негативну оцінку функціонування держави, оскільки вони можуть слугувати рушійною силою, яка здатна впливати на прогрес у сфері захисту прав людини в Україні, а деколи навіть бути джерелом вказівок щодо способів викорінення проблемної ситуації. У такому зв'язку підготовка аналізів рішень ЄСПЛ щодо різних категорій порушень є не лише корисною, але і необхідною для реформування законодавства та адміністративної практики в Україні з метою їх приведення до європейських стандартів.

Висновки до Розділу 2

Уповноважений у справах ЄСПЛ, який на початках своєї діяльності іменувався Уповноваженим у справах дотримання Конвенції про захист прав і

основних свобод людини, є одним із перших координаторів впровадження в національній системі стандартів захисту прав людини. Належне дотримання своїх зобов'язань за Конвенцією, на яке має безпосередній вплив Уповноважений, відіграло вагомий роль у формуванні впевненості ЄС щодо спроможності України бути відповідальним членом європейського співтовариства. Цей чинник міг сприяти закріпленню ідеї щодо актуальності євроінтеграції для України. Основними функціями Уповноваженого є супровід всіх стадій розгляду справи в ЄСПЛ, а саме: представництво держави під час судового провадження в ЄСПЛ, координація виконання рішень цього Суду у справах, в яких Україна є стороною, та інформування КМ РЄ про хід їх виконання. Водночас на кожному з етапів Уповноваженим докладаються зусилля з метою напрацювання варіантів вирішення проблем щодо яких подані скарги, які найбільше інтенсифікуються саме після констатації порушення прав людини. Уповноваженим у справах ЄСПЛ з метою виконання рішень вживаються заходи індивідуального характеру, спрямовані на усунення порушень за конкретною скаргою заявника, та загального характеру – щодо усунення недоліків у загальній системі та попередження повторного виникнення встановлених Судом проблем. З метою вжиття заходів загального характеру, що за суттю відповідає впровадженню європейських стандартів прав людини в Україні, Уповноваженим залучаються зацікавлені органи державної влади, проводяться наради та зустрічі, утворюються робочі групи та вживаються інші заходи координаційного характеру.

Також з огляду на те, що порушення прав людини, закріплених Конвенцією, можуть проявлятися в надзвичайно широкому спектрі обставин, обсяг проблем, які потребують координації їх розв'язання Уповноваженим, є значним. Єдиною статтею Конвенції за якою ЄСПЛ ніколи не констатував порушення у справах проти України є «Заборона рабства і примусової праці». З огляду на це особливо актуальним є аналіз висновків, зроблених Судом в рішеннях, де відповідачем була Україна, а також інші держави-члени Ради Європи, адже вся практика ЄСПЛ визнається джерелом права в нашій країні. Крім того, опрацювання та

врахування позицій ЄСПЛ в роботі органів державної влади дозволяє попередити виникнення порушень в майбутньому. Зокрема в контексті публічного управління варто звернути увагу на справи, що стосуються надання інформації на запити заявників, належного розгляду їх скарг, налагодження належної комунікації між суб'єктами владних повноважень, а також індивідуального та якісного підходу до надання послуг громадянам органами влади.

РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ В ХОДІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

3.1. Вплив забезпечення прав людини органами державної влади на процес європейської інтеграції України

Не можна не зауважити про те, що статтею 2 Договору про Європейський Союз, який є одним із основних договорів ЄС на рівні з Договором про функціонування Європейського Союзу, визначено таке: «Союз засновано на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для всіх держав-членів у суспільстві, де панує плюралізм, недискримінація, толерантність, правосуддя, солідарність та рівність жінок і чоловіків» [11]. З цього розуміємо, що забезпечення прав людини на належному рівні є одним із найважливіших аспектів в ході розгляду питання про вступ держави до Європейського Союзу, і українська система правозахисту вимагає впровадження низки змін з метою її покращення, модернізації та адаптації до європейських стандартів.

Роль органів державної влади є провідною як у всьому євроінтеграційному процесі щодо України загалом, так і в її частині щодо удосконалення реалізації прав людини, адже законодавча та виконавча гілки влади формують і реалізують державну політику, а судова – забезпечує її законність та конституційність. Активне лідерство суб'єктів державної влади щодо вступу до ЄС є рушійною силою в цьому процесі, оскільки прийняття та реалізація вдалих та ефективних політичних рішень безпосередньо впливає на прискорення та якість проведення необхідних реформ, зокрема і щодо прав людини.

Так частина 5 статті 85 Конституції уповноважує Парламент на визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, а також реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС та Організації Північноатлантичного договору. Крім того, Верховна Рада є єдиним органом влади, який приймає закони в Україні. Кабінет Міністрів України, своєю чергою, забезпечує реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС та в Організації Північноатлантичного договору (ч. 1¹ статті 116 Конституції), а також є ключовим органом виконавчої влади, тобто відповідальним за здійснення внутрішньої і зовнішньої політики. Судова влада оцінює дотримання українського законодавства шляхом розгляду скарг, а також може тлумачити нормативно-правові акти для забезпечення їх коректного застосування.

Провідну координаційну роль в ході євроінтеграції відіграє Кабмін, оскільки він є основним органом, що відповідає за реалізацію державної політики, зокрема у напрямку наближення законодавства та інституційної системи до стандартів ЄС. Лідерська роль КМУ в ході вступу до ЄС також підтверджується постановою Кабінету Міністрів України від 04.10.2017 № 759 «Про Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції», якою визначено основні функції КМУ щодо питань європейської та євроатлантичної інтеграції та утворено окремий підрозділ з метою організаційної, експертно-аналітичної та інформаційної підтримки діяльності Кабміну у цій сфері. Відтак саме КМУ здійснює спрямування, координацію та контроль щодо розроблення та здійснення заходів з виконання Угоди про асоціацію, інших міжнародних договорів України та домовленостей між Україною та ЄС, а також стосовно адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (*acquis* ЄС) [33]. Ба більше, проаналізувавши склад сформованої Президентом делегації для участі у переговорах з ЄС щодо укладення Угоди про вступ України до Європейського Союзу, спостерігаємо, що більша частина її членів є представниками Уряду – переважно це міністри та їх заступники.

Щодо ролі Кабміну в сфері забезпечення прав людини варто зауважити, що на виконання Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Президентом, КМУ розробляє Плани дій щодо її реалізації та інформує Президента про став його виконання. Метою згаданої Стратегії визначено забезпечення пріоритетності прав і свобод людини як визначального чинника у процесі формування та реалізації державної політики, здійснення повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування, ведення господарської діяльності, а одним із результатів її ефективної реалізації має стати прогрес у виконанні міжнародних договорів України у сфері прав людини, у тому числі Угоди про асоціацію. Стратегія визначає 27 Стратегічних напрямів, їх цілі, завдання, очікувані результати та основні показники.

У 2021 році було затверджено План дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021 – 2023 роки, який містив 95 заходів на виконання стратегічних напрямів Національної стратегії. Попри те, що всі передбачені вказаним Планом заходи повинні були бути реалізованими до 2023 року, значна їх кількість так і залишилась невиконаною. Часткове ігнорування виконання Плану заходів вказує, на нашу думку, на потребу реформування системи контролю за реалізацією Національної стратегії у сфері прав людини. Така ситуація демонструє нехтування органами влади критично необхідними удосконаленнями, що своєю чергою ставить під сумнів реальну ефективність та значення Національної стратегії.

Крім того, варто відзначити, що указом Президента «Про Національну стратегію у сфері прав людини» передбачено, що новий План дій повинен прийматись кожні 3 роки, однак після затвердження останнього, строк виконання якого завершився у 2023 році, нового Плану так і не було підготовлено. На наш погляд, напрацювання актуалізованого Плану дій має стати одним із пріоритетів КМУ, не лише з огляду на зобов'язання, яке встановлене відповідним указом, але й беручи до уваги, що з моменту прийняття першого Плану пройшло понад 4 роки та відбулось багато змін. Одним із найбільш вагомих чинників, які повинні бути враховані при розробці завдань для

удосконалення системи захисту прав людини в Україні, є війна. Вона має глибокий вплив на правовий порядок і вимагає особливого підходу до формулювання та реалізації правозахисних механізмів. Також не можна ігнорувати і факт надання Україні статусу кандидата на членство у ЄС. Ці та інші фактори обумовлюють необхідність якнайшвидшої підготовки оновленого Плану заходів, який визначатиме конкретні кроки, для ефективного реагування на виклики у сфері прав людини, які постали перед державою сьогодні, та результативність яких очікує Європейська комісія з метою оцінки їх відповідності європейським вимогам.

Розглядаючи діяльність органів виконавчої влади у сфері прав людини також окремо варто звернути увагу на діяльність Міністерства юстиції України у цьому напрямку. Цей орган влади щороку затверджує Плани роботи, де визначає, в межах компетенції, заходи, спрямовані на досягнення цілей державної політики, а також інших завдань передбачених різними нормативно-правовими, стратегічними та програмними документами. На 2024 рік було заплановано виконати 315 заходів, з яких 80 спрямовані на досягнення цілей державної політики Міністерства юстиції – 37 щодо прав людини та доступу до правосуддя, 8 стосовно захисту права власності та ефективного правового регулювання, а ще 35 на створення гуманістичної системи виконання кримінальних покарань. З цих заходів було виконано 50, а найбільш проблемною сферою виявились саме права людини, де нереалізованим залишився 21 захід – близько 57 % від визначених у цьому напрямку. Частину з них, необхідно зауважити, було перенесено до Плану роботи на 2025 рік. Попри це, із 315 заходів, передбачених на 2024 рік, було виконано 263, тобто 83,5 % [34].

Водночас слід відзначити, що й інші органи виконавчої влади, діяльність яких у межах їх компетенції пов'язана з правами людини, повинні вживати необхідних заходів для адаптації їх окремих аспектів до європейських стандартів. Враховуючи це, важливу роль серед органів виконавчої влади також відіграють зокрема, але не виключно, Міністерство внутрішніх справ,

Міністерство соціальної політики, Державна служба України з етнополітики та свободи совісті.

Одну з ключових позицій в аспекті євроінтеграції та захисту прав людини займає і Верховна Рада України, адже будь-які запропоновані зміни до законодавства, до прикладу й ті, що ініційовані Урядом, повинні бути опрацьовані народними депутатами та прийняті шляхом їхнього голосування. Відтак особливого значення набуває розуміння членами Парламенту актуальних проблем у сфері прав людини, розв'язання яких вимагає змін до законів. Крім того, народні депутати, будучи наділеними правом законодавчої ініціативи, також мають змогу впливати на удосконалення механізмів захисту прав людини шляхом внесення до ВРУ відповідних законопроектів.

У складі Верховної Ради України утворено Комітет з питань інтеграції України до Європейського Союзу. Предметами його відання є зокрема адаптація українського законодавства до норм ЄС, забезпечення його відповідності зобов'язанням нашої держави, які випливають з її участі у Раді Європи, оцінка відповідності законопроектів міжнародно-правовим зобов'язанням України та державна політика у сфері європейської інтеграції. Вказаний Комітет є одним із найбільш задіяних до опрацювання поданих до Парламенту законопроектів, адже, станом на 05.11.2025, є головним виконавцем за 6 з них і співвиконавцем за 3060. Співвиконавцем щодо більшої кількості проектів законів є лише Комітет з питань антикорупційної політики (3280), що обумовлено активною антикорупційною діяльністю в нашій державі, а також Комітет з питань бюджету (3229), оскільки він надає висновки щодо впливу законопроектів на показники бюджету та відповідності законам, що регулюють бюджетні відносини [40].

З огляду на необхідність адаптації законодавства України до права ЄС та потребу у проведенні відповідних реформ, серед всього масиву проектів законів у ВРУ почали виокремлювати ті, які спрямовані на досягнення зазначених цілей – євроінтеграційні законопроекти. Процедура опрацювання таких актів народними депутатами має певні особливості, наприклад до них повинні додаватись офіційні переклади актів ЄС, а також постатейні таблиці

відповідності проєкту закону документу ЄС. Також Комітет з питань інтеграції України до Європейського Союзу повинен надавати висновки щодо наявності чи відсутності у тексті законопроекту положень, спрямованих на адаптацію до права ЄС.

Варто відзначити, що, за винятком наведених та кількох інших нюансів, опрацювання їх у Парламенті загалом проходить за звичайною процедурою, передбаченою Регламентом ВРУ. Таке, на наш погляд, уповільнює процес приведення українського права та адміністративної практики до стандартів ЄС, а отже затягує процес вступу до цього об'єднання. Відтак важливим та доцільним є закріплення особливого механізму розгляду євроінтеграційних законопроектів, тому позитивним кроком вбачається реєстрація в Парламенті проєкту закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо процедури підготовки, ініціювання, розгляду і прийняття євроінтеграційних законопроектів». На нашу думку, одними із найбільш вдалих запропонованих нововведень є чітке встановлення строків для розгляду таких законопроектів Парламентом, зокрема результати експертиз повинні бути надані до Головного комітету протягом 14 робочих днів з дня, наступного за днем отримання ними відповідного законопроекту, а висновок Головного комітету щодо його відхилення або розгляду за прискореною процедурою чи процедурою двох читань повинен бути підготовлений протягом 21 робочого дня з дня, наступного за днем отримання ним відповідного законопроекту [35]. Загалом запропоновані строки щодо опрацювання євроінтеграційних проєктів актів є коротшими, ніж ті, які наразі закріплені для опрацювання інших законопроектів.

Водночас чи не найбільшою невирішеною проблемою, яка не врахована згаданим законопроектом, є відсутність чітко встановленого строку розгляду євроінтеграційних проєктів законів після їх внесення до порядку денного ВРУ. Наприклад, проєкт євроінтеграційного закону «Про примусове виконання рішень» вперше було додано до порядку денного ще 29.06.2021, і з того моменту його включають до кожного наступного порядку денного ВРУ, однак так і не розглядають. Таким чином, навіть у випадку запровадження прискореної

процедури надання висновку Головного комітету про рекомендацію включення до порядку денного проєкту закону, пов'язаного із адаптацією до норм ЄС, його прийняття може відкладатись ще дуже довгий період, адже до такого порядку щоразу вносять значний перелік актів, що створює такий обсяг навантаження на ВРУ, який об'єктивно неможливо опрацювати у короткі строки. Отже, з огляду на постійний акцент української сторони на бажанні пришвидшити вступ до ЄС та потребу демонстрації результативності законодавчих реформ Європейській комісії у зв'язку з цим, актуальним, на наш погляд, є доповнення Регламенту ВРУ положенням, яке б визначало пріоритетність розгляду євроінтеграційних законопроєктів після їх включення до порядку денного, а також чіткий строк для їх опрацювання після цього.

Неабияке значення щодо реалізації європейських стандартів у сфері прав людини відіграє діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Беручи до уваги, що його повноваження стосуються контролю за реалізацією прав людини передбачених Конституцією, вважаємо за можливе стверджувати, що зусилля омбудсмена мають значний потенціал для удосконалення дотримання основоположних прав в Україні та механізмів їх захисту. Правовий статус Уповноваженого ВРУ надає йому широких можливостей для моніторингу стану реалізації прав людини в Україні, що дозволяє аналізувати реальну ситуацію, визначати першопричини порушень прав людини та вносити рекомендації з метою їх усунення. Крім того, розумінню Уповноваженим ВРУ поточного стану імплементації прав людини сприяють його повноваження щодо розгляду звернень громадян України, іноземців, осіб без громадянства або осіб, які діють в їхніх інтересах. Незалежність такої посадової особи сприяє справедливому підходу до проведення необхідних моніторингів, візитів та інших заходів контролю за дотриманням конституційних прав. З огляду на таке, в процесі приведення законодавства та практики органів влади у сфері реалізації прав людини в Україні до вимог та норм, які прийняті у ЄС, експертиза та досвід омбудсмена, на наш погляд, є незамінними. Крім того,

його участь також є критично важливою в ході безпосереднього напрацювання та реалізації шляхів вирішення існуючих проблем у сфері прав людини.

Одним із вирішальних індикаторів готовності держави до повноцінної інтеграції у європейський простір є ефективність судової влади у гарантуванні та захисті основоположних прав і свобод людини. Таким чином саме судові органи є ключовими в ході захисту конституційних прав і свобод, адже уповноважені приймати рішення щодо встановлення їх порушення і зобов'язувати відповідачів вживати дій з метою відновлення порушених прав. Саме діяльність самостійного, справедливого та ефективного суду не лише покращить стан дотримання прав людини в Україні, але і зміцнить позиції нашої держави як потенційного члена ЄС та підвищить рівень довіри до неї на міжнародній арені. Хоча судові органи не можуть безпосередньо напрацьовувати та реалізовувати політику у сфері прав людини, їх незалежна оцінка щодо дій органів влади у цій царині дає змогу визначити недоліки в адміністративній практиці і впливати на формування політичних рішень через прецеденти. Конституційний Суд України, як єдиний орган, котрий уповноважений тлумачити Основний Закон, також може проводити оцінку законів чи рішень Уряду на відповідність Конституції, а відтак і припиняти їх чинність у разі порушень встановлених нею норм. З огляду на таке, підвищення компетенції суддів у сфері прав людини, вивчення ними практики ЄСПЛ та Суду ЄС, а також активне ознайомлення із джерелами стандартів прав людини, які діють у Європі, сприяють ефективному вирішенню індивідуальних скарг позивачів, а також в перспективі можуть впливати на зміст політики інших гілок влади. Варто також зауважити, що прямий зв'язок судової влади та забезпечення основоположних прав простежується з огляду на спільний розгляд Європейською комісією пов'язаних із цими сферами питань в межах розділу 23 «Судова влада та основоположні права» в ході переговорів про вступ України до ЄС.

Таким чином, ефективне забезпечення прав людини органами державної влади є ключовою умовою прогресу України на шляху європейської інтеграції. Рівень дотримання прав і свобод людини в державі розглядається Європейським

Союзом як фундаментальний критерій відповідності політичним умовам для вступу. Ефективна робота органів виконавчої влади, активне прийняття необхідних змін до законодавства Верховною Радою України, незалежність судів – усе це становить основу правової держави, яка здатна забезпечити стандарти, передбачені правом ЄС та міжнародними правозахисними документами, зокрема ЄКПЛ. На практиці саме діяльність органів державної влади формує уявлення про рівень правового захисту в Україні. Європейські інституції, перш за все Європейська комісія, уважно аналізують прогрес у діяльності влади у сфері прав людини та оцінюють зусилля у напрямку її приведення до європейських стандартів. Саме тому імплементація реформ з метою удосконалення механізмів реалізації прав людини повинна залишатися стратегічним пріоритетом для органів державної влади.

3.2. Адаптація законодавства та адміністративної практики органів публічної влади в Україні у сфері прав людини до *acquis* ЄС

У преамбулі Конституції України закріплено європейський та євроатлантичний курс, котрий визнано незворотним. Водночас вступ до ЄС вимагає проведення значної кількості реформ, ефективне впровадження яких наблизило б Україну до відповідності вимогам, що ставляться до країн-членів цього об'єднання. Таке, своєю чергою, обумовлює зміни та покращення у різних царинах українського правового поля. В цьому контексті варто погодитись із поглядом С. Кустової про те, що адаптація українського законодавства до права ЄС є стратегічним завданням, що охоплює модернізацію ключових секторів, а також забезпечення високих стандартів захисту прав і свобод людини, розвиток верховенства права та належного врядування [44].

Насамперед необхідно окреслити вимоги, які висуваються Європейським Союзом для отримання можливості приєднання до нього. В цьому аспекті чи не найважливішим прийнятим актом є Декларація Європейської ради 1993 року в Копенгагені, де було визначено критерії, яким повинна відповідати держава, щоб бути прийнятою до об'єднання. Ці критерії найчастіше іменують «Копенгагенськими» і вони охоплюють:

- політичний критерій – стабільність інститутів, що є гарантами демократії, верховенства права, прав людини та поваги і захисту прав меншин;
- економічний критерій – діюча ринкова економіка та здатність впоратися з тиском конкуренції та ринковими силами в межах ЄС;
- спроможність взяти зобов'язання членства, зокрема відповідність цілям політичного, економічного та валютного союзу [36].

Після надання 23 червня 2022 року Європейською комісією Україні статусу країни-кандидата, в нашій державі розпочався процес перемовин про членство, який, власне, і передбачає приведення всього українського законодавства та процесів його реалізації у відповідність до європейських стандартів. Аналізуючи суть політичного критерію стає зрозуміло, що ефективний захист прав людини та їх вільна реалізація в державі є одними із основних чинників, здатних обґрунтувати готовність держави долучитись до ЄС. З огляду на таке, проведення реформ, спрямованих на удосконалення національного механізму захисту прав людини для його приведення до європейських вимог набуває особливої актуальності. Перемовини про вступ об'єднують 6 кластерів, що складаються із 35 розділів, кожен з яких окреслює окрему сферу, яка потребує змін. Так у кластері «Фундаментальні сфери» є розділ «Судова влада та фундаментальні права», відповідальним за переговори щодо якої є Міністерство юстиції України.

З метою чіткого визначення реформ, котрі потрібно здійснити в державі для узгодження національного законодавства та практики з нормами та стандартами Європейського Союзу, а також встановлення строків їх проведення та визначення відповідальних виконавців Кабміном було видано Розпорядження

«Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС» від 14.05.2025 № 475-р, яким серед іншого схвалено Дорожню карту з питань верховенства права, а також план заходів щодо захисту прав осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України [37]. Розробка такого документу, на наш погляд, є вдалим кроком на шляху до удосконалення діючих в Україні нормативно-правових актів та їх практичного застосування, оскільки дає можливість об'єктивно оцінити обсяг роботи, яку необхідно виконати для повної відповідності вимогам для європейської інтеграції та, як наслідок, одержання позитивної оцінки Європейської комісії. Також Дорожня карта з питань верховенства права втілює реалізацію принципу прозорості в процесі вступу в ЄС, адже розміщена у вільному доступі і дає змогу всім зацікавленим особам спостерігати за результативністю та своєчасністю виконання запланованих заходів, а відтак і за ефективністю діяльності органів влади в контексті виконання поставлених перед ними задач з метою якнайшвидшої інтеграції.

Розділ III Дорожньої карти з питань верховенства права носить назву «Основоположні права» та передбачає проведення реформ з метою посилення спроможності незалежних інституцій з питань основоположних прав і забезпечення повного відновлення всіх основних прав і свобод після завершення воєнного стану; забезпечення свободи вираження поглядів і незалежності ЗМІ; покращення умов у місцях позбавлення волі; захисту персональних даних; забезпечення гендерної рівності та недискримінації; криміналізації мови ворожнечі та злочинів на ґрунті ненависті; захисту прав дитини, прав осіб з інвалідністю, прав підозрюваних і обвинувачених у кримінальних провадженнях, а також прав жертв злочинів; впровадження політик щодо захисту осіб, які належать до національних меншин, включаючи ромські громади; подальше узгодження з *acquis* ЄС у сфері громадянства.

З метою досягнення різних категорій стратегічних результатів, які теж визначені вказаною Дорожньою картою, Розділ III розподілений на підрозділи відповідного спрямування. Наприклад, у цьому документі виокремлено

підрозділ з досить місткою назвою «Рамка прав людини», котрий передбачає напрями щодо забезпечення відповідності національного законодавства та механізмів захисту прав і свобод людини стандартам ЄС та положенням Хартії ЄС та ЄКПЛ, а також посилення ефективності та незалежності інституту Омбудсмана. Водночас всі інші підрозділи Розділу III мають вужче спрямування і встановлюють завдання, спрямовані на вирішення конкретних проблем у окремих сферах, наприклад удосконалення правового регулювання права на свободу мирних зібрань або забезпечення належного, відповідного європейським стандартам рівня захисту персональних даних тощо.

Безперечно, умови воєнного стану також враховані Дорожньою картою з питань верховенства права, що відображається, наприклад, в таких стратегічних результатах підрозділу 3.15 «Право власності» як «Забезпечення інституційної співпраці з Реєстром збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України», «Забезпечення прозорості та ефективності національного механізму компенсації за майно, пошкоджене чи знищене внаслідок повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, із дотриманням принципів доброчесності та підзвітності», «Удосконалення механізмів компенсації за примусово відчужене майно в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану, спрямованих на забезпечення пропорційності і відновлення прав осіб, у яких було відчужене майно». Досвід України є унікальним у цьому аспекті, адже жодна держава не проходила євроінтеграційний процес, перебуваючи у режимі воєнного стану, тому, звісно, така «нововведена» частина Дорожньої карти є обґрунтованою та актуальною, особливо беручи до увагу підтримку та надану ЄС допомогу в ході боротьби українського народу проти росії.

Цікавим також видається, на наш погляд, підрозділ 3.16 «Права громадян ЄС», відповідно до якого українською стороною має бути забезпечено можливість вільного в'їзду, перебування та виїзду з території України для громадян держав-членів ЄС та членів їх сімей, а також окремі виборчі права [37].

Проаналізувавши зміст заходів, якими заплановано досягати визначених Дорожньою картою стратегічних результатів в сфері верховенства права, за спрямуванням їх можна класифікувати таким чином:

- прийняття нормативно-правових та стратегічних актів (наприклад Операційного плану реалізації на 2025-2026 роки Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року; закону щодо забезпечення права на проходження альтернативної служби під час воєнного стану, на особливий період; Національної стратегії захисту прав дитини у сфері юстиції до 2028 року та Операційного плану заходів з її реалізації; закону про компенсацію жертвам насильницьких кримінальних правопорушень);

- створення нових органів/структурних підрозділів у вже існуючих інституціях (до прикладу Національної комісії з питань захисту персональних даних та доступу до публічної інформації; інституційно спроможних підрозділів внутрішнього контролю та безпеки у пенітенціарній системі; спеціалізованих підрозділів з протидії катуванням та іншого неналежного поводження з особами у складі Державного бюро розслідувань) ;

- запровадження механізмів моніторингу ефективності (до прикладу незалежної системи оцінювання ефективності заходів із запобігання корупції у пенітенціарній системі; затвердження Моніторингової карти виконання Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок);

- проведення заходів з метою підвищення кваліфікації персоналу (наприклад для працівників поліції та прокуратури, зокрема з питань застосування рекомендацій ЄС та Ради Європи, а також вивчення кращих практик виявлення та розслідування правопорушень, вчинених відносно працівників медіа; для працівників органів правопорядку, прокурорів, суддів та Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з метою посилення їх спроможності протидіяти дискримінації, мові ворожнечі та злочинам на ґрунті ненависті);

- оцифровування існуючих процедур в органах державної влади (запровадження роботи електронної системи обліку та поточного моніторингу скарг, заяв і повідомлень щодо катування, іншого неналежного поводження з особами; обмін електронними даними з метою забезпечення можливості подачі доказів та інформації щодо заяв про відшкодування збитків, втрат чи шкоди, завданих 24 лютого 2022 року або пізніше на території України в межах її міжнародно-визнаних кордонів);

- забезпечення ведення статистики (розроблення типових форм статистичної звітності та даних про результати розслідування катувань, іншого неналежного поводження з особами; удосконалення обліку всіх випадків дискримінації, зокрема виокремлення тих злочинів на ґрунті ненависті, які скоєні з мотивів належності до ромської національної спільноти України; запровадження обліку злочинів на ґрунті ненависті за ознаками «гендерна ідентичність» та «сексуальна орієнтація»);

- проведення аудитів (надання оцінки щодо наявності/відсутності в Україні релігійних організацій, які безпосередньо входять до структури іноземної релігійної організації/засновані іноземною релігійною організацією, діяльність якої в Україні заборонена; огляд чинного застосування норм щодо права на відмову від військової служби з мотивів совісті та впровадження контр-заходів щодо виявлених втручань у здійснення цього права; проведення комплексного аналізу щодо реалізації прав осіб, які належать до національних меншин);

- залучення громадськості до обговорення окремих питань щодо реалізації прав і свобод (обговорення з інститутами громадянського суспільства (зокрема всіма релігійними організаціями України), а також із міжнародними інституціями, стану виконання законодавства у сфері діяльності релігійних організацій; забезпечення проведення структурованих та всебічних консультацій органів державної влади всіх рівнів з особами, які належать до національних спільнот України, з питань забезпечення формування та реалізації державної

політики у сфері національних спільнот України, серед іншого із залученням Ради громадських об'єднань національних меншин (спільнот) України).

Оскільки, як було проаналізовано нами раніше, ЄКПЛ разом із Протоколами до неї є одним із основних міжнародних актів у сфері захисту прав і свобод людини, доцільно дослідити як реалізація передбачених нею прав людини і основоположних свобод впливає на інтеграцію України до Європейського Союзу і чи існує такий зв'язок взагалі, адже Конвенція прийнята на базі Ради Європи, а не ЄС.

Важливо, що в частині 3 статті 6 Договору про Європейський Союз чітко зазначено, що основоположні права, які гарантуються Конвенцією і які впливають з конституційних традицій, спільних для держав-членів, є загальними принципами права ЄС. Частина 2 статті 6 Договору про ЄС закріплює, що «Союз приєднується до Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Таке приєднання не впливає на компетенцію Союзу, визначену в Договорах». Понад це, після набуття чинності Протоколом № 14 до Конвенції її статтю 59 було доповнено частиною 2, яка допускає приєднання ЄС до Конвенції.

Крім того, аналізуючи провідні нормативно-правові акти ЄС, не можна також не згадати про Хартію ЄС, яка закріплює низку положень щодо таких фундаментальних для ЄС цінностей як гідність, свобода, рівність, солідарність, права громадян та правосуддя. В Преамбулі Хартії зауважено, що вона «... покликана знову підтвердити права, що виникають із загальних для держав-членів конституційних традицій та міжнародних зобов'язань, Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод ..., а також судової практики ... Європейського суду з прав людини». Понад це, частина 3 статті 52 Хартії встановлює, що значення та обсяг закріплених Хартією прав відповідає тим, які закладаються в Конвенції [41].

Повертаючись до питання інтеграції України до ЄС необхідно ще раз наголосити, що для набуття членства в цьому об'єднанні країна-кандидат повинна відповідати Копенгагенським критеріям. В аспекті виконання

політичного критерію ратифікація Україною міжнародних договорів та інших актів, що забезпечують захист прав людини, а також їх дотримання відіграють ключову роль. Конвенція, безумовно, є одним із фундаментальних документів для таких цілей, що, зокрема, підтверджується і апелюванням до неї в основоположних актах ЄС.

Ратифікувавши Конвенцію, Україна не лише взяла на себе зобов'язання привести національне законодавство у відповідність до міжнародних стандартів, котрі закріплені нею, а й визнала обов'язковість рішень, винесених проти нашої держави ЄСПЛ. В Звіті щодо прогресу України в межах Пакету розширення ЄС за 2024 рік, який містить оцінку щодо річного прогресу України у реформах та трансформаціях на шляху до членства в ЄС, було зауважено, що значна кількість рішень Європейського суду, винесених проти нашої держави, залишаються невиконаними. Більшість з них стосуються виконання рішень національних судів, умов тримання під вартою, тривалості судових проваджень та незалежності судової влади. Європейська комісія з огляду на таке зауважила про необхідність вирішення системних та структурних проблем, констатованих у рішеннях Європейського суду в сферах судоустрою, законодавства та прав людини та забезпечення систематичного та вчасного виконання рішень Європейського суду [42, с. 36 – 37]. У Звіті щодо прогресу України в межах Пакету розширення ЄС за 2025 рік також приділено увагу виконанню рішень ЄСПЛ та співпраці з цим судовим органом, до прикладу наголошено, що відповідна співпраця повинна покращуватись [43, с. 40].

В цьому контексті варто зауважити, що проблема невиконання або тривалого виконання рішень національних судів є наймасштабнішою в українській правовій системі. КМ РЄ, як вже згадувалось нами в Розділі 2 цієї роботи, здійснює посилений нагляд за її вирішенням вже понад 20 років в межах групи справ «Юрій Миколайович Іванов/Жовнер/Бурмич та інші проти України». КМ РЄ розглядав стан виконання рішень Європейського суду у згаданій групі справ на своєму черговому 1475-му (DH) засіданні (19-21 вересня

2023 року), за результатами якого було ухвалено відповідне рішення. У цьому рішенні КМ РЄ, серед іншого, нагадав про те, що існування проблеми невиконання або тривалого виконання рішень національних судів *de facto* підриває авторитет судової гілки влади, а отже і верховенства права, що може мати наслідки для процесу європейської інтеграції, а також заохотив Уряд до співпраці для вирішення цієї проблеми з Радою Європи та іншими міжнародними партнерами, зокрема ЄС. За результатами останнього розгляду стану виконання групи справ «Юрій Миколайович Іванов/Жовнер/Бурмич та інші проти України», який відбувся в ході 1531-го (DH) засідання КМ РЄ 10 – 12 червня 2025 року також із зацікавленням було відзначено зобов'язання влади українських органів влади запровадити систему збору даних щодо виконання поточних і майбутніх судових рішень щодо зобов'язань як майнового, так і зобов'язального характеру, як це передбачено Планом дій між ЄС та Україною [39]. Таким чином, в процесі здійснення нагляду за станом виконання рішень групи справ «Юрій Миколайович Іванов/Жовнер/Бурмич та інші проти України» КМ РЄ постійно акцентує на зв'язку євроінтеграційних прагнень України та ефективністю виконання нею своїх міжнародних зобов'язань взятих в результаті ратифікації ЄКПЛ.

Водночас спостерігаємо, що держава визнає важливість виконання рішень Європейського суду, винесених проти неї, адже у вже згаданій Дорожній карті з верховенства права у Розділі III «Основоположні права» передбачено реалізацію таких заходів як розробка та прийняття закону про внесення змін до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», що удосконалив механізми виконання цих рішень на основі аналізу ефективності виконання рішень ЄСПЛ, а також запровадить щорічний моніторинг ефективності механізму виконання рішень цього суду.

Отже, процес адаптації українського законодавства та адміністративної практики в сфері прав людини до стандартів *acquis* ЄС є ключовим етапом на шляху європейської інтеграції України. Попри це, приведення законодавства та практики до європейських стандартів є комплексним і тривалим процесом, що

потребує системного підходу. З цією метою Урядом було напрацьовано відповідні Дорожні карти, серед них і з питань верховенства права. Відповідні документи містять широкі переліки заходів, спрямованих на досягнення стратегічних результатів, реалізація яких сприятиме наближенню української правової системи, зокрема і в сфері захисту прав людини до норм та вимог ЄС.

Понад це, дотримання ЄКПЛ, а відповідно і висновків, зроблених Європейським судом, є важливим в аспекті відповідності України критеріям вступу до ЄС. Попри те, що Конвенція прийнята на базі Ради Європи, актуальність її положень та необхідність забезпечення закріплених нею прав неодноразово згадується в фундаментальних актах ЄС. Понад це, проблема невиконання рішень національних судів, котра констатована Європейським судом, також має вплив на процес приєднання до ЄС, на чому у своєму рішенні наголошував КМ РЄ. З огляду на таке, необхідно приділити особливу увагу недолікам у сфері прав людини в Україні, що були окреслені у позиціях ЄСПЛ, та комплексно, із залученням усіх зацікавлених органів влади, докладати зусиль для їх викорінення та попередження повторного утворення.

Висновки до Розділу 3

Європейська інтеграція України передбачає не лише політичну та економічну адаптацію до стандартів Європейського Союзу, але й глибоку правову та адміністративну трансформацію, зокрема у сфері захисту прав людини. У цьому аспекті лідерами реформування є органи державної влади – законодавча, виконавча та судова.

Провідну роль відіграє саме Уряд, адже він координує переговорний процес, а оскільки саме виконавчі органи влади також реалізують державну політику – відтак і за впровадження реформ переважно відповідальні перш за все саме міністерства та інші центральні органи виконавчої влади. Щодо ролі виконавчих органів у удосконаленні імплементації прав людини в Україні доречно згадати про затвердження Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини. Попри те, що не всі передбачені ним заходи було виконано, запровадження такого документу є вдалим кроком для чіткого визначення задач, необхідних для покращення дотримання основоположних прав.

Роль законодавчої влади є не менш важливою, адже саме Верховна Рада України опрацьовує та приймає всі закони, спрямовані на приведення українського законодавства та адміністративної практики у відповідність до норм ЄС. Важливою в цьому аспекті є і роль Уповноваженого ВРУ, який здійснює парламентський контроль за дотриманням конституційних прав.

Судова влада, хоч і не прямо, однак також впливає на формування та реалізацію державної політики у сфері прав людини. Крім того, ця гілка влади є однією із найважливіших в аспекті захисту прав людини, адже уповноважена встановлювати існування їх порушень та зобов'язувати вживати дій на поновлення таких прав. Незалежність та ефективність судів, відповідність прийнятих рішень європейським стандартам – все це сприяє посиленню українських позицій в ході переговорного процесу про вступ до ЄС.

З метою відповідності політичному критерію вступу до ЄС Україною активно проводяться реформи, спрямовані на удосконалення правової бази та діяльності органів влади. Для чіткого визначення стратегічних напрямків, які стоять перед державою на цьому шляху Урядом було розроблено відповідні Дорожні карти, одна із них стосується питань верховенства права. Відповідним документом, зокрема, визначено заходи, спрямовані на усунення існуючих недоліків в системі прав людини, а також визначено їх строки виконання та відповідальних за їх реалізацію органів влади. Запропоновані завдання охоплюють широкий перелік сфер прав людини та покликані глобально

покращити стан імплементації прав та свобод людини в Україні, водночас здійснюючи це у відповідності до вимог ЄС. Заходи мають різну природу – це і запровадження нових механізмів, і проведення аналізів, і створення нових інституцій та інші.

Дотримання норм ЄКПЛ та приведення законодавства та адміністративної практики до її норм та стандартів ЄСПЛ також є важливим в ході вступу ЄС. Хоч Конвенція і не є документом, прийнятим на базі ЄС, однак у фундаментальних актах цього об'єднання визнається її провідна роль у сфері захисту прав людини, тому фактично її також можна вважати складовою *acquis* ЄС.

ВИСНОВКИ

1. Комплексна природа поняття «права людини» обумовлена широким колом ознак, яке воно охоплює, що ускладнює завдання щодо стандартизації його визначення. За результатами аналізу наведених міжнародними організаціями та науковцями тлумачень запропоновано визначати права людини як загальновизнані та невід’ємні можливості людини діяти в межах своїх інтересів у різних сферах життя, що гарантуються та охороняються державою та/або міжнародним суспільством.

Європейські стандарти в галузі захисту прав людини – визнані європейським суспільством та закріплені у відповідних актах вимоги та принципи, які встановлюють особливості порядку та умов забезпечення прав людини та мають на меті їх захист. Європейські стандарти в галузі прав людини відрізняються від міжнародних за ознакою регіональної приналежності, адже юрисдикція актів, котрі визначають європейські стандарти прав людини, обмежується територіями держав, які розташовані у Європі та їх заморських територій.

Запропоновано розрізняти «європейські стандарти у галузі прав людини», які прийняті та чинні винятково в державах Європи, та «стандарти у галузі прав людини, які діють в Європі», що є ширшим поняттям та охоплюють і європейські, і визначені світовими міжнародними організаціями, учасниками яких є європейські держави, принципи щодо захисту прав людини.

Встановлено, що фундаментальними джерелами формування європейських стандартів у галузі прав людини є Конвенція з прав людини і основоположних свобод та Європейська соціальна хартія, прийняті на базі провідної європейської правозахисної організації – Ради Європи. Іншими важливими документами такого спрямування також є Хартія Європейського Союзу про основоположні права, Гельсінський Заключний договір, Підсумковий документ Віденської

зустрічі представників держав-учасниць Ради з безпеки та співробітництва в Європі.

Встановлено, що закріплення в ЄКПЛ механізму захисту гарантованих державами-підписантами прав шляхом передбачення можливості звернення до ЄСПЛ вирізняє її з поміж багатьох інших та значно підвищує ефективність встановлених нею положень щодо прав людини.

Визначено, що одним із провідних джерел європейських стандартів у сфері громадянських, політичних, економічних, соціальних та культурних прав людини є ЄСХ, яка за своїм змістом доповнює ЄКПЛ та розширює перелік охоронюваних Радою Європи прав.

Виявлено, що Хартія основних прав ЄС, будучи прийнятою на 59 років пізніше за ЄКПЛ, відображає нові виклики та потреби сучасного суспільства, закріплюючи та розкриваючи зміст прав людини, які не були охоплені ЄКПЛ, або особливості їх захисту були недостатньо деталізовані.

2. З'ясовано, що в основу концепції належного урядування закладено принципи демократії та верховенства права, а одним із ключових чинників її впровадження стала особлива увага до захисту прав людини та формування громадського запиту на забезпечення інтересів населення.

Окреслено розуміння того, що захист прав людини є елементом належного врядування, який водночас поглиблює інші принципи належного врядування, адже охоплює різні сфери прав людини. Відтак норми таких джерел європейських стандартів у сфері прав людини як ЄКПЛ, ЄСХ та Хартії ЄС одночасно є втіленням і принципу захисту прав людини (оскільки безпосередньо регламентують особливості реалізації прав людини), і окремих інших принципів належного врядування.

3. Доведено, що діяльність Уповноваженого у справах ЄСПЛ, посаду якого утворено у 1998 році, сприяла впровадженню європейських стандартів захисту прав людини в Україні задовго до початку активної реалізації євроінтеграційних реформ з метою приведення законодавства і адміністративної практики у сфері прав людини до стандартів ЄС.

Виявлено, що сфера компетенції Уповноваженого у справах ЄСПЛ полягає у виконанні функцій представництва України в ході розгляду справ ЄСПЛ, координації виконання рішень цього Суду у справах проти України та інформуванні КМ РЄ про хід їх виконання. На кожному із цих етапів Уповноважений може ініціювати перед органами влади або долучитися до застосування заходів, спрямованих на приведення українського законодавства та адміністративної практики у сфері захисту прав людини до європейських стандартів, а також координувати процес здійснення відповідних реформ.

Визначено, що роль Уповноваженого полягає саме в *координації* виконання рішень ЄСПЛ, а не в безпосередньому їх виконанні. Водночас відповідальними за вжиття заходів спрямованих на вирішення встановлених ЄСПЛ проблем у сфері прав людини та усунення відповідних недоліків є державні органи, діяльність яких призвела до порушення або ті, які мають відповідні повноваження щодо такого вирішення.

4. Проаналізовано, що єдиною статтею ЄКПЛ за якою не здійснюється та ніколи не здійснювався нагляд КМ РЄ у справах проти України, а отже єдиним аспектом реалізації прав людини в Україні, який повністю відповідає ЄКПЛ, є стаття 4 «Заборона рабства і примусової праці». Іншими правами людини, закріпленими ЄКПЛ, які Україна порушувала найрідше є право на шлюб та право не бути покараним без існування відповідного закону.

Виявлено, що системними проблемами щодо прав людини в Україні, що найчастіше призводять до констатації порушень ЄКПЛ є порушення права на справедливий суд, заборони катування та права на свободу та особисту недоторканість. Нерідко вони супроводжуються встановленням відсутності або неналежного забезпечення державою реалізації права на ефективний засіб правового захисту.

Запропоновано з метою вирішення проблем у сфері прав людини, констатованих у рішеннях ЄСПЛ, органам влади, зокрема Уповноваженому у справах ЄСПЛ, необхідно докладати більше зусиль для розповсюдження інформації щодо винесених рішень та висновків КМ РЄ за результатами розгляду

стану їх виконання, оскільки чинник політичної волі та спільних зусиль всіх причетних до порушення органів є одним із вирішальних в ході розв'язання проблем правового та адміністративного характеру.

5. Встановлено, що забезпечення прав людини на належному рівні та відповідність європейським стандартам в цьому аспекті є одними із найважливіших критеріїв в ході розгляду питання про вступ держави до ЄС, і українська система правозахисту вимагає впровадження низки змін з метою її покращення та модернізації. Активне лідерство та залученість суб'єктів державної влади є рушійною силою в процесі удосконалення сфери захисту прав людини, оскільки прийняття та реалізація вдалих та ефективних політичних рішень безпосередньо впливає на прискорення та якість проведення необхідних реформ.

З огляду на прагнення України щодо якнайшвидшого вступу до ЄС та потребу демонстрації результативності законодавчих реформ Європейській комісії у цьому зв'язку, запропоновано доповнити Регламент ВРУ положенням, яке б визначало пріоритетність розгляду євроінтеграційних законопроектів після їх включення до порядку денного ВРУ, а також чіткий строк для їх подальшого опрацювання.

6. Виявлено, що ключовим документом щодо удосконалення захисту прав людини в Україні є Дорожня карта з верховенства права, розділ «Основоположні права» якої передбачає проведення значної кількості реформ, спрямованих на усунення недоліків в ході забезпечення реалізації прав людини у різних сферах життєдіяльності.

З'ясовано, що основними видами заходів Дорожньої карти з верховенства права є прийняття нормативно-правових актів, створення нових органів чи структурних підрозділів, запровадження механізмів моніторингу ефективності та здійснення аудитів, проведення заходів з метою підвищення кваліфікації персоналу, цифровізація ведення статистики та активне залучення громадськості до обговорення питань щодо реалізації прав і свобод людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Питання і відповіді про права людини: Посібник з освіти в області прав людини за участі молоді. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/questions-and-answers-about-human-rights>
2. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навчальний посібник. Львів: Медицина і право, 2021. 255 с. URL: https://org2.knuba.edu.ua/pluginfile.php/117647/mod_resource/content/1/theory_philosophy_prava_posibnik_2021.pdf
3. Козюбра М. І. Загальна теорія права: Підручник. К. : Ваїте, 2015. 392 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/8/f/283756.pdf>
4. Барабаш Ю.Г., Бориславська О.М., Венгер В.М., Козюбра М.І., Мелешевич А.А. Конституційне право: Підручник. К.: Ваїте, 2021, 528 с. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/9/d/489959_0.pdf
5. Слінько Т. М. Міжнародно-правові стандарти в галузі прав людини та їх відображення в Конституції України. Права людини і демократія : зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф. Харків, 2018. С. 30–34. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15177/1/Slinko_30-34.pdf
6. Бігняк О. В. Основи міжнародно-правових стандартів прав людини: Навчально-методичний посібник. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 168 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3FMB_Pravo/Bihnyak-O.V.-Osnovy-mizhnarodno-pravovykh-standartiv-prav-lyudyny.pdf
7. Vienna Declaration and Programme of Action of 25.06.1993. The World Conference on Human Rights in Vienna. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/vienna-declaration-and-programme-action>
8. Владовська К., Тисовська В. Міжнародні та європейські стандарти захисту прав людини: до проблеми визначення поняття та класифікації. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: юридичні науки, 2019, № 4. URL: <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/legal/article/view/302/303>

9. Черевко Н. О. Європейська соціальна хартія (переглянута) як фундаментальний документ забезпечення соціальних прав: історія та імплементація в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015,

№1. URL: https://dspace.ksaeu.kherson.ua/bitstream/handle/123456789/10635/32%281%29_2025-191-204.pdf?sequence=1&isallowed=y

10. Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої): Закон України від 14.09.2006 # 137-V, в редакції від 08.06.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137-16#Text>

11. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text

12. Concluding document of the Vienna meeting 1986 of representatives of the participating states of the Conference on Security and Co-operation in Europe, held on the basis of the provisions of the final act relating to the follow-up to the conference. Vienna, 1989. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/7/40881.pdf>

13. Павлов Н. Концепція "належного врядування": сучасне розуміння та стан її реалізації в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Pupch_2022_4%283%29_3

14. Дзюба Г. Концепція «New Public Management»: основні елементи. *Галицький економічний вісник*. 2023, № 4 (83). URL: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/83/1199.pdf>

15. Ткаля О. В. Розуміння належного врядування за сучасних умов. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія : юридичні науки*. 2020, № 2. с. 125 — 130. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/2_2020/part_2/26.pdf

16. Keeping Yu. Governance and Good Governance: A New Framework for Political Analysis. *Fundan Journal of the Humanities and Social Sciences*. 2017, vol.11. p, 1 – 8. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s40647-017-0197-4>
17. Addink Henk. Good Governance: Concept and Context. 2019. 327 p. URL: <https://salo.li/b8Fc05E>
18. The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies: Report of the Secterary-General of THE UN Security Council. 23.08.2004. URL: <https://docs.un.org/en/S/2004/616>
19. Пухтецька А. А. Запровадження принципів та стандартів належного урядування у діяльності публічної адміністрації. *Наукові записки НаУКМА*. 2010, Т. 103. с. 36 – 40. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/3840>
20. Governance for sustainable human development : a UNDP policy document, 1997. 40 p. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/492551?v=pdf>
21. On the Principles of Good Democratic Governance: Recommendation CM/Rec(2023)5 of the Committee of Ministers to member States. URL: <https://search.coe.int/cm?i=0900001680abeb87>
22. Memorandum CM(2023)96-addfinalto Recommendation CM/Rec(2023)5 of the Committee of Ministers to member States on the principles of good democratic governance. URL: <https://search.coe.int/cm?i=0900001680ac77e4>
23. Про Уповноваженого у справах дотримання Конвенції про захист прав і основних свобод людини: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.04.1998 № 557. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/557-98-%D0%BF>
24. Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.2006 № 784, у редакції від 27.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784-2006-%D0%BF#Text>
25. Case of Orlandi and others v. Italy. Decision of European Court of Human Rights, 14.12.2017, no. 26431/12. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-179547>

26. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV, в редакції від 02.12.2012, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>
27. HUDOC-EXEC. URL: <https://hudoc.exec.coe.int>
28. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р., в редакції від 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
29. Справа «Токар проти України». Рішення Європейського суду з прав людини від 06.03.2025, № 38268/15. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-242993>
30. Справа «Жура проти України». Рішення Європейського суду з прав людини від 22.09.2022, № 66191/10. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-220647>
31. Справа «Юрій Чумак проти України». Рішення Європейського суду з прав людини від 18.03.2021, № 23897/10. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-211478>
32. Справа «Володимир Торбіч проти України». Рішення Європейського суду з прав людини від 13.07.2023, № 14957/13. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-226368>
33. Про Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.10.2017 № 759. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/250334224>
34. Звіт про виконання Плану роботи Міністерства юстиції України на 2024 рік. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2025/03/02/20250302235800-91.pdf>
35. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо процедури підготовки, ініціювання, розгляду і прийняття євроінтеграційних законопроектів: Проект Закону від 01.09.2025 № 13653-1. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57229>

36. Conclusions of the Presidency: European Council in Copenhagen. 21 – 22.06.1993. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/21225/72921.pdf>
37. Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.05.2025 № 475-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-%D1%80#Text>
38. Дорожня карта з питань верховенства права. URL: <https://salo.li/aadEb8A>
39. Case of Burmych and Others v. Ukraine. Decision of the Committee of Ministers of the Council of Europe of 10 – 12.06.2025. URL: <https://hudoc.exec.coe.int/?i=004-47973>
40. Законопроекти, що знаходяться на опрацюванні в комітетах Верховної Ради України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/commBillProc>
41. Charter of Fundamental Rights of the European Union. 2000. URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf
42. Ukraine 2024 Report: 2024 Communication on EU enlargement policy. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en?filename=Ukraine%20Report%202024.pdf
43. Ukraine 2025 Report: 2025 Communication on EU enlargement policy. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/17115494-8122-4d10-8a06-2cf275eecd7_en?filename=ukraine-report-2025.pdf
44. Кустова С. Адаптація національного законодавства до права Європейського Союзу: інституційні механізми та виклики. Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього: матеріали щоріч. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 18 квіт. 2025 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, Т. П. Паламарчук. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2025. 338 с. URL: <https://salo.li/CDF8C0E>
45. HUDOC - European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int> (дата звернення 06.11.2025)